

Το Χρονικό της Ελληνικής Κρίσης¹: Οκτώβριος 2009 – Ιούνιος 2013

Η κατάσταση της Ελληνικής οικονομίας καθιστούσε αναπόφευκτη την προσφυγή της Ελλάδας στους Ευρωπαϊκούς θεσμούς στις αρχές του 2010;

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα πίστευαν με βεβαιότητα ότι τα Προγράμματα Δημοσιονομικής Σταθερότητας, που τίθεντο ως όροι χρηματοδότησης του Ελληνικού Κράτους, ήταν αναγκαία και ικανά για να βγάλουν τη χώρα από την κρίση;

Μπορούσε η χώρα να χρηματοδοτηθεί από τους Ευρωπαίους εταίρους χωρίς όρους και προϋποθέσεις;

Υπήρχε εναλλακτική επιλογή για την Ελλάδα, πέραν αυτής των Μνημονίων; Η επιστροφή στη δραχμή ήταν μια από αυτές; Με τη δραχμή θα απέφευγε η χώρα την εσωτερική υποτίμηση που επέφεραν τα Μνημόνια;

Η εφαρμογή των Μνημονίων επέφερε μεταρρυθμίσεις και αλλαγές, που για χρόνια κρίνονταν αναγκαίες αλλά λόγω του πολιτικού κόστους διαρκώς αναβάλλονταν;

Οι Ευρωπαίοι εταίροι αποσκοπούσαν στην οικονομική εξαθλίωση της χώρας ή λειτούργησαν αλληλέγγυα στην προσπάθεια υπέρβασης της κρίσης και διόρθωσης των χρόνιων παθογενειών, που το πολιτικοοικονομικό και κοινωνικό σύστημα της χώρας συντηρούσαν;

Αυτά και άλλα ερωτήματα απαντώνται άμεσα ή έμμεσα στην ανάλυση που ακολουθεί.

Η χρονική παρουσίαση των γεγονότων, από τις εκλογές του Οκτωβρίου 2009 έως και το σχηματισμό της δικομματικής κυβέρνησης τον Ιούνιο 2013, αποσκοπεί στην ανάδειξη των κυριότερων παραμέτρων που οριοθετούν τόσο το πρόβλημα όσο και τις διαθέσιμες εναλλακτικές υπέρβασής του, αλλά και τα συμφραζόμενα, τους περιορισμούς και τις πολιτικές αντιλήψεις στο εγχώριο και στο ευρωπαϊκό περιβάλλον, που τελικά καθοδηγούσαν τις αποφάσεις για την αντιμετώπισή του.

¹ Ελεύθερη απόδοση και επισήμανση επιλεγμένων στοιχείων και αναφορών από το βιβλίο **Costas Simitis, The European debt crisis – The Greek case, Manchester University Press, 2014**. Η παρούσα ανάλυση δεν αποδίδει στο σύνολό της τη συνεκτική σχέση αιτίου – αιτιατού που ο πρώην Πρωθυπουργός επιτυγχάνει στο βιβλίο του. Εύστοχες πολιτικές εκτιμήσεις και επισημάνσεις παραλείπονται, προκειμένου η παρουσίαση -απαλλαγμένη από υποψίες κομματικών προκαταλήψεων - να αναδείξει τα αντικειμενικά στοιχεία τα οποία συνέθεσαν την πραγματικότητα που ως κοινωνία βιώνουμε.

Πίνακας περιεχομένων

Το Χρονικό της Ελληνικής Κρίσης: Οκτώβριος 2009 – Ιούνιος 2013	1
Το δημοσιονομικό έλλειμμα του 2009	3
Οι βασικές αιτίες της κρίσης χρέους στην ΕΕ	3
Η διαπίστωση της κατάστασης: Η Ελλάδα σε κρίση	6
Το 1 ^ο Μνημόνιο	9
Αξιολόγηση του 1 ^{ου} Μνημονίου	11
Εθνική Νομισματική Πολιτική, η ίδρυση του EFSF και του ESM.	13
Ευρωμόλογα (Eurobonds)	15
Η πρόταση εξαγοράς ελληνικών ομολόγων από τον EFSF	16
Η βιωσιμότητα του χρέους	17
Η αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους	18
Η νεότερη λύση και η πρόταση για δημοψήφισμα.	22
Η Κυβέρνηση ειδικού σκοπού	24
Τα μακροοικονομικά του 2 ^{ου} Μνημονίου και το PSI	25
Η κατάσταση μετά την έγκριση του 2 ^{ου} Μνημονίου	27
Η διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2012	29
Διάσταση απόψεων μεταξύ των πιστωτών.	33
Ο προσδιορισμός των μη οικονομικών αιτιών της κρίσης	36

Το δημοσιονομικό έλλειμμα του 2009

Στις 2.10.2009, λίγο πριν της εκλογές του 2009, η τότε ελληνική κυβέρνηση² αποστέλλει στοιχεία στη Eurostat, εκτιμώντας ότι το ύψος του δημοσιονομικού ελλείμματος του οικείου έτος θα ήταν 6% του ΑΕΠ. Η σχετική ανάλυση των στοιχείων της Στατιστικής Υπηρεσίας υποδεικνυαν ότι το πραγματικό έλλειμμα θα είναι κοντά στο 12,5% του ΑΕΠ, δηλ. διπλάσιο εκείνου που η ελληνική κυβέρνηση επισήμως υποστήριζε στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Μετά τη σχετική αναθεώρηση των στοιχείων από τη Eurostat, το πραγματικό έλλειμμα στον κρατικό προϋπολογισμό για το έτος 2009 προσδιορίστηκε στο **15,4%** του ΑΕΠ. Σε νομισματικούς όρους, τα **24 δισ. €** από τα περίπου 37 δισ. € του συνολικού ελλείμματος του 2009 αφορούσαν σε **πρωτογενές δημοσιονομικό έλλειμμα**, δηλ. σε δαπάνες που δεν περιλαμβάνουν την πληρωμή τόκων και χρεών.

Από το 2004 η Ελλάδα βρισκόταν, σχεδόν συνεχώς, σε δημοσιονομική επιτήρηση καθώς αδυνατούσε να τιθασει το ύψος του δημοσιονομικού της ελλείμματος³ και να το προσαρμόσει κάτω του ανώτατου επιτρεπόμενου ορίου (3% του ΑΕΠ) που καθορίζουν οι Συνθήκες της ΕΕ. Αντικειμενικός σκοπός της δημοσιονομικής επιτήρησης από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς⁴ ήταν το παρεκκλίνον κράτος-μέλος (κ-μ) να λαμβάνει έγκαιρα διορθωτικά μέτρα βελτίωσης των δημοσιονομικών του επιδόσεων, προκειμένου η όποια απόκλιση να μην λάβει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Παρόλα αυτά, στην περίπτωση της Ελλάδας, η «φιλική» συνεργασία της ελληνικής κυβέρνησης με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή του Πορτογάλου *Jose Manuel Barroso*⁵, δεν επέτρεψε την έγκαιρη διάγνωση του ανεξέλεγκτου δημοσιονομικού εκτροχιασμού της τριετίας 2007-2009⁶.

Σημειώνεται ότι η Ελλάδα στο τέλος του 2003 είχε δημόσιο χρέος 168 δισ. € (ή 97,4% του ΑΕΠ)⁷, ενώ το 2009 το δημόσιο χρέος είχε εκτοξευτεί στα 299,7 δισ. € (ή 129,4% του ΑΕΠ)⁸.

Οι βασικές αιτίες της κρίσης χρέους στην ΕΕ

Οι αιτίες της κρίση χρέους, που καλείται να αντιμετωπίσει η ΕΕ, δεν περιορίζονται αποκλειστικά στα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και το υψηλό επίπεδο δημοσίου χρέους των κρατών-μελών της. Αυτές οι δύο αιτίες μπορεί να αφορούν την Ελλάδα και την

² Κυβέρνηση Κώστα Καραμανλή (Μάρτιος 2004 – Οκτώβριος 2009)

³ Το δημοσιονομικό έλλειμμα το **2005** ήταν **5,5%** του ΑΕΠ, το **2006: 5,7%**, το **2007:6,5%** και το **2008:9,8%**.

⁴ Ειδικότερα, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission)

⁵ Αρμόδιος Επίτροπος (2004-2009) για την επισκόπηση της πορείας των μακροοικονομικών μεγεθών των κ-μ ήταν ο *Joaquin Almunia*.

⁶ Στις 19.10.2009, ο τότε πρόεδρος του Eurogroup *Jean Claude Juncker* σχολίασε δεικτικά τη δημοσιονομική διαχείριση της χώρας, καταλήγοντας: «*The party is over for Greece*».

⁷ Την περίοδο 1996-2004 η ελληνική οικονομία αναπτύσσονταν κατά μ.ο. με ετήσιο ρυθμό 3,5% του ΑΕΠ. Για την πληρωμή τόκων η Ελλάδα, την περίοδο αυτή, κατέβαλε ετησίως περίπου 8 – 10 δισ. €, ενώ ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης προσέθετε στην οικονομία της περίπου 10-15 δισ. €.

⁸ Είναι ενδεικτικό ότι η μισθοδοσία του δημόσιου τομέα την περίοδο **1996-2003** αυξήθηκε κατά **9,61 εκ. €**, ενώ την περίοδο **2004-2009** αυξήθηκε **κατά 124 εκ. €** (στοιχεία: *European Commission, General Government Data, Spring 2012*). Στο τέλος του **2003** οι δαπάνες του Δημοσίου για μισθούς ήταν **18 δισ. €**, ενώ στο τέλος του **2009** είχαν εκτιναχθεί στα **31 δισ. €**. (*European Commission General Government Data, Spring 2012, table 39A*). Μετά το 2004 οι ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα μειώνονταν συνεχώς και μέχρι το 2009 είχαν μειωθεί συνολικά κατά 27%, ενώ η κατανάλωση, κατά την ίδια περίοδο (2004-2009), αυξήθηκε κατά 40%.

Πορτογαλία, αλλά δεν αποτελούν τις βασικές αιτίες της κρίσης που πλήττει την Ισπανία και την Ιρλανδία.

Τα δημοσιονομικά ελλείμματα της Ισπανίας δεν υπερέβαιναν το όριο του 3% (του ΑΕΠ της), ενώ το δημόσιο χρέος της ήταν μόλις 31% (του ΑΕΠ) το 2006. Οι αιτίες της κρίσης χρέους που αντιμετωπίζει η Ισπανία σχετίζονται με: (α) τη μη βιώσιμη μεγέθυνση του κατασκευαστικού τομέα της χώρας, μεγέθυνση που προκάλεσε την αναπόφευκτη κατάρρευση των τιμών της αγοράς ακινήτων, (β) το υψηλό ποσοστό τοξικών ομολόγων στα επενδυτικά χαρτοφυλάκια των Ισπανικών τραπεζών, και (γ) τη δραματική πτώση της ανταγωνιστικότητας της Ισπανικής οικονομίας, που οφείλεται στις πληθωριστικές πιέσεις που άσκησε στην οικονομία η «φούσκα» της αγοράς ακινήτων. Η κρατική διαμεσολάβηση για τη διάσωση του τραπεζικού συστήματος, οδήγησε τη χώρα στην υφιστάμενη κρίση χρέους.

Παρόμοια, τα ετήσια δημοσιονομικά ελλείμματα της Ιρλανδικής κυβέρνησης δεν υπερέβαιναν το όριο του 3% του ΑΕΠ, ενώ και το δημόσιο χρέος της χώρας κυμαινόταν σε αποδεκτά επίπεδα. Όταν διαπιστώθηκε ότι οι Ιρλανδικές τράπεζες δάνειζαν αφειδώς χωρίς κεφαλαιακές εγγυήσεις, η Ιρλανδική κυβέρνηση αναγκάστηκε να διαμεσολαβήσει, πληρώνοντας τις επισφάλειες των τραπεζών της, προκειμένου να μην καταρρεύσει ο εγχώριος τραπεζικός τομέας. Έτσι, το δημόσιο χρέος της χώρας αυξήθηκε δραματικά, προσεγγίζοντας το 120% του ΑΕΠ.

Η σημαντικότερη αιτία της έκρηξης του δημοσίου χρέους στα Περιφερειακά κράτη-μέλη (κ-μ) της Ένωσης, είναι εγγενής στη ζώνη του ευρώ (ONE) και οφείλεται: (α) στη σημαντική διαφορά που παρουσιάζουν οι ρυθμοί ανάπτυξης των κ-μ του Νότου σε σχέση με αυτά του Βορρά, (β) στη μειωμένη ανταγωνιστικότητα των Οικονομιών των κ-μ της Περιφέρειας σε σχέση με τις Οικονομίες των κ-μ του Πυρήνα, και (γ) στα υψηλά ελλείμματα στο ισοζύγιο εμπορικών συναλλαγών των κ-μ του Νότου.

Ο Νότος αγοράζει υψηλής ποιότητας και τεχνολογικά προηγμένα βιομηχανικά προϊόντα από τον Βορρά. Αγοράζει, επίσης, αγροτικά προϊόντα, όπως π.χ. λουλούδια και κρέας, τα οποία παράγονται φθηνότερα σε χώρες όπως η Ολλανδία και η Γερμανία αντίστοιχα, λόγω του τεχνολογικού προβαδίσματος των χωρών του Βορρά. Έτσι, ο Βορράς αγοράζει συγκριτικά λιγότερο από το Νότο. Το αποτέλεσμα είναι να αναδύεται μια δομική εμπορική ανισορροπία εντός της Ένωσης, η οποία λειτουργεί προς όφελος των κ-μ του Πυρήνα και με κόστος για τα κ-μ της Περιφέρειας⁹.

Τα κ-μ της Περιφέρειας προκειμένου να χρηματοδοτήσουν αυτά τα ελλείμματα στο εμπορικό τους ισοζύγιο αναγκάζονται να δανείζονται. Όταν, λοιπόν, η κρίση πυροδότησε την αύξηση του κόστους δανεισμού του ιδιωτικού τομέα, τα κράτη υποχρεώθηκαν να βγουν μπροστά και να δανειστούν τα ίδια, προκειμένου να αποφευχθεί μια ενδεχόμενη έλλειψη ρευστότητας που θα οδηγούσε σε συνθήκες οικονομικής ασφυξίας την εγχώρια αγορά τους.

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) για το επιτόκιο δανεισμού, βασιζόταν στο Γερμανικό οικονομικό μοντέλο, δηλ. ήταν προσανατολισμένη σε χαμηλούς ρυθμούς

⁹ Την περίοδο 2000-2007 το ετήσιο εμπορικό έλλειμμα της Ελλάδας ήταν κατά μ.ο. 8,4%, της Πορτογαλίας 9,4%, ενώ αντίθετα η Γερμανία είχε πλεόνασμα 3,2% και η Ολλανδία 5,4%.

οικονομικής μεγέθυνσης και χαμηλό επίπεδο πληθωρισμού. Αυτή η πολιτική (που άλλωστε είναι συνεπής με την καταστατική αρμοδιότητα της ΕΚΤ) είχε ως άμεση συνέπεια το επιτόκιο δανεισμού να είναι πολύ υψηλό για κάποια κ-μ.

Για την Ελλάδα, το ύψος του επιτοκίου αυτού θεωρείτο χαμηλό, εξαιτίας του συγκριτικά υψηλότερου επιπέδου πληθωρισμού που αντιμετώπιζε η χώρα. Επιπλέον, το επιτόκιο αυτό ήταν κατά πολύ μικρότερο αυτού που επικρατούσε στην ελληνική αγορά πριν την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ. Το χαμηλό επιτόκιο δανεισμού οδήγησε στην αύξηση της πιστωτικής ζήτησης, η οποία καλύπτονταν από τη διαθεσιμότητα των κεφαλαίων που προορίζονταν για το σκοπό αυτό. Η πιστωτική επέκταση επέτρεψε την άνθηση της οικονομικής δραστηριότητας που επηρέασε θετικά τους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και μείωσε το επίπεδο της ανεργίας. Οι ξένες τράπεζες, ειδικότερα οι Γερμανικές και οι Γαλλικές, διέβλεψαν μια ευκαιρία για υψηλή κερδοφορία. Με τον τρόπο αυτό διευρύνθηκε η διαθεσιμότητα των πιστωτικών κεφαλαίων και διευκολύνθηκε η πρόσβαση σ' αυτά. Η αυξημένη προσφορά χρήματος στην οικονομία οδήγησε σε διαρκώς αυξανόμενους μισθούς¹⁰, που έτσι έγιναν αναντίστοιχοι της πραγματικής παραγωγικότητας της εργασίας και, τελικά, η αναντιστοιχία αυτή επηρέασε αρνητικά την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Το άμεσο αποτέλεσμα ήταν η αύξηση των εισαγωγών, η πτώση των εξαγωγών και η διαρκής διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Η θεωρία στην οποία εδράζεται το οικονομικό μοντέλο της ΟΝΕ δέχεται ότι η διόρθωση των ανισορροπιών στα εμπορικά ισοζύγια γίνεται αυτόματα: Όταν το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο ενός κ-μ υπερβεί τα αποδεκτά όρια, τότε θα οδηγηθούν οι τράπεζες στο να περιορίσουν τις πιστώσεις στην αγορά αυτού του κ-μ και έτσι θα περιοριστεί και η δραστηριότητα των επιχειρήσεων που λειτουργούν στην αγορά του κ-μ. Αυτό θα περιορίσει την αγοραστική δύναμη της εγχώριας αγοράς, θα διορθώσει το επίπεδο των μισθών και συνακόλουθα το επίπεδο της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, κάτι που θα επιτρέψει τη σταδιακή ανάκτηση της ισορροπίας στο εμπορικό ισοζύγιο. Τα γεγονότα απέδειξαν ότι αυτό το θεωρητικό μοντέλο δεν επαληθεύτηκε στην πράξη. Οι τράπεζες συνέχισαν να δανείζουν κεφάλαια στον ιδιωτικό και στον δημόσιο τομέα ακόμα κι όταν τα ελλείμματα είχαν εκτιναχθεί σε μη βιώσιμα επίπεδα. Η αυτορρύθμιση της αγοράς αποδείχθηκε μια χίμαιρα για τον χρηματοπιστωτικό τομέα.

Οι Συνθήκες της ΕΕ δεν επιτρέπουν την άμεση χρηματοδότηση των οικονομικά ασθενέστερων κ-μ από τα πλουσιότερα. Η χρηματοδότηση γίνεται μέσω αναπτυξιακών προγραμμάτων που στοχεύουν σε συγκεκριμένες δράσεις των ασθενέστερων κ-μ. Δράσεις, που κρίνονται αναγκαίες για την άμβλυνση του αναπτυξιακού χάσματος μεταξύ των κ-μ.

Στις ΗΠΑ και την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ο ομοσπονδιακός προϋπολογισμός ενισχύει τους προϋπολογισμούς των Πολιτειών και των ομόσπονδων κρατιδίων, αντίστοιχα, που αντιμετωπίζουν προβλήματα οικονομικής ύφεσης ή ρευστότητας, προκειμένου να ανταπεξέλθουν σ' αυτά.

Μια αντίστοιχη πρόβλεψη έχει συζητηθεί εντός του πλαισίου της ΕΕ, όμως το εκτιμώμενο οικονομικό και πολιτικό κόστος είναι μη αποδεκτά: Σε ό,τι αφορά το οικονομικό κόστος, με πρόσφατους υπολογισμούς (2010), διαπιστώνεται ότι στο σύνολο της ΕΕ ο μ.ο. της κατά

¹⁰ Την περίοδο 2000-2009, η Ελλάδα παρουσιάζει την μεγαλύτερη σχετική αύξηση στους μισθούς μεταξύ των κ-μ της Ευρωζώνης.

κεφαλήν φορολόγησης των πολιτών είναι 7.146€. Επτά (7) κράτη συλλέγουν κατά κεφαλήν φόρους πολύ χαμηλότερους αυτού του μ.ο. και ως εκ τούτου, η υστέρηση αυτή, αν καλύπτονταν από την πρόσθετη φορολόγηση των πολιτών των λοιπών κ-μ, θα αύξανε τη φορολόγηση των πολιτών της Φιλανδίας κατά 3.500€, της Γαλλίας κατά 940€ και της Γερμανίας κατά 100€ κ.ο.κ. Το συνολικό κόστος **μεταβιβαστικών πληρωμών** θα ανέρχονταν ετησίως στα **200 δισ. €**, ένα εξαιρετικά μεγάλο ποσό. Επιπλέον, στο βαθμό που αυτές οι μεταβιβαστικές πληρωμές γίνονταν χωρίς όρους, ο εν λόγω μηχανισμός θα ήταν ατελέσφορος καθώς τα ασθενέστερα κ-μ δεν θα πιέζονταν να διορθώσουν τις μακροοικονομικές τους ανισορροπίες, θα προέκυπτε de facto μια κατάσταση οικονομικής εξάρτησης των κ-μ του Νότου από τα κ-μ του Βορρά, και μια οιονεί διαίρεση των κρατών-μελών σε αυτά που παράγουν και αυτά που καταναλώνουν. Στο βαθμό που οι μεταβιβαστικές πληρωμές γίνονταν με όρους, τα κ-μ που θα λάμβαναν αυτές τις μεταβιβάσεις θα αναγκάζονταν να απολέσουν ένα μεγαλύτερο μέρος της αυτονομίας τους από αυτό που έχουν απολέσει τα άλλα κράτη-μέλη που συμμετέχουν στην Ένωση. Κάτι που ανεβάζει το πολιτικό κόστος για τα ασθενέστερα κ-μ σε μη αποδεκτά επίπεδα.

Πέρα από το χάσμα ανταγωνιστικότητας που παρουσιάζουν τα κ-μ της Περιφέρειας σε σχέση με αυτά του Πυρήνα, τα πρώτα παρουσιάζουν υστέρηση σε όρους *διοίκησης, απόδοσης και λογοδοσίας* και επιπλέον υστέρηση *ανθρώπινου κεφαλαίου*, σε όρους *εμπειρίας και εξειδίκευσης*. Αυτές οι υστερήσεις δημιουργούν καθυστερήσεις στις εφαρμοζόμενες πολιτικές σύγκλισης και κάποιες φορές οδηγούν ακόμα και στην ανάπτυξη πολιτικών που αντιστρατεύονται το στόχο της σύγκλισης, είτε λόγω άγνοιας είτε λόγω λανθασμένη εφαρμογής.

Η διαπίστωση της κατάστασης: Η Ελλάδα σε κρίση

Στις αρχές του 2010, σύμφωνα με στοιχεία που δημοσιεύτηκαν στον ημερήσιο τύπο, η Ελληνική κυβέρνηση βρισκόταν αντιμέτωπη με τις εξής χρηματοδοτικές ανάγκες: Με την εξόφληση ομολόγων συνολικής αξίας 31 δισ. € που έληγαν εντός του έτους (2010) και ομόλογα συνολικής αξίας 117 δισ. € που έληγαν εντός της επερχόμενης τετραετίας (2011-2014). Έπρεπε, επιπλέον, να καταβληθούν 13 δισ. € για τόκους (μόνο του τρέχοντος έτους) και ταυτόχρονα έπρεπε να καλυφθεί το χρηματοδοτικό κενό που θα δημιουργούσε το δημοσιονομικό έλλειμμα του τρέχοντος έτους [το έλλειμμα του 2009 ήταν περίπου 15,5% του ΑΕΠ, ενώ το έλλειμμα για το τρέχον έτος (2010) προβλεπόταν στο 10,4% του ΑΕΠ]. Αυτά τα ποσά είναι αστρονομικά για τα οικονομικά δεδομένα της Ελλάδας. Επιπλέον, το κόστος δανεισμού σταδιακά μεγάλωνε: τα δεκαετούς διάρκειας ομόλογα το Ελληνικού Δημοσίου αγοράζονταν με επιτόκιο 4,5%, αμέσως μετά τις εκλογές του 2009 (Οκτώβριος 2009)¹¹, ενώ μέχρι το τέλος του έτους (Δεκέμβριος 2009) το επιτόκιο είχε ανέλθει στο 5,8%¹².

¹¹ Στις αρχές Νοεμβρίου 2009 η Ελλάδα δανείστηκε 7 δισ. € (εκδίδοντας ομόλογα 15ετούς διάρκειας) με ετήσιο επιτόκιο 5,385%, περίπου 1,42% υψηλότερο του μέσου επιτοκίου δανεισμού των κ-μ της Ένωσης.

¹² Στις αρχές Ιανουαρίου 2010 η Ελλάδα δανείστηκε 8 δισ. € (εκδίδοντας ομόλογα 5ετούς διάρκειας) με ετήσιο επιτόκιο 6,22%. Στις 4 Μαρτίου 2010 εξέδωσε 10ετή ομόλογα αξίας 5 δισ. € με επιτόκιο 6,37%.

Στις 15 Ιανουαρίου 2010 η κυβέρνηση δημοσιοποίησε το *Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης έτους 2009-2013*. Το πρόγραμμα έθετε ως στόχο το σταδιακό περιορισμό του ελλείμματος στο όριο του 3% μέχρι το 2012. Το Πρόγραμμα προέβλεπε την αύξηση του ΦΠΑ, το πάγωμα των διορισμών στον δημόσιο τομέα, την περικοπή κάποιων εκ των υφιστάμενων επιδομάτων που λάμβαναν οι δημόσιοι υπάλληλοι, καθώς και διαβεβαιώσεις για τη δημιουργία μηχανισμού ανάσχεσης της εκτεταμένης φοροδιαφυγής. Το πρόγραμμα αυτό χαρακτηρίστηκε από οικονομικούς αναλυτές ως «*εξαιρετικά φιλόδοξο*» καθώς το ύψος του ελλείμματος, η οικονομική ύφεση, η δυναμική του δημοσίου χρέους και τα δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας καθιστούσαν εξαιρετικά αμφίβολη την επίτευξη του στόχου (μείωση του ελλείμματος στο όριο του 3% το 2012).

Ο διεθνής τύπος εκείνη την περίοδο (Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2010) ερμήνευε την αύξηση των επιτοκίων δανεισμού της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, και την πτωτική πορεία των χρηματιστηρίων των εν λόγω χωρών, ως κινήσεις κερδοσκοπίας των διεθνών αγορών. Αυτή την «ανάγνωση» είχε υποστηρίξει και ο Έλληνας Πρωθυπουργός στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το Δεκέμβριο του 2009. Τότε, είχε επισημανθεί από τους Ομολόγους του ότι οι Συνθήκες της ΕΕ καθόριζαν ξεκάθαρα ότι κάθε κράτος-μέλος είναι από μόνο του υπεύθυνο για την εκπλήρωση των δικών του υποχρεώσεων. Παρόλα αυτά, η δημιουργία της Ευρωζώνης θεσμοθέτησε ισχυρούς δεσμούς μεταξύ των κ-μ του κοινού νομίσματος ώστε η μοίρα του ενός να επηρεάζει τη μοίρα όλων των άλλων. Έτσι, παρότι η αλληλεγγύη μεταξύ των κ-μ σε περιόδους κρίσης δεν προβλέπεται στις Συνθήκες, εντούτοις, ο κίνδυνος μετάδοσης της κρίσης, που αντιμετωπίζει ένα μέλος, στα λοιπά μέλη της ζώνης του ευρώ δεν ήταν αμελητέα. Βέβαια τα κ-μ του Πυρήνα της ΕΕ δεν δέχονταν ότι η βοήθεια προς την Ελλάδα είναι ούτε θέμα αλληλεγγύης ούτε θέμα δυσλειτουργίας της Ευρωζώνης. Υποστήριζαν ότι η πολυετής απροθυμία της Ελλάδας να συμμορφωθεί με το ρυθμιστικό πλαίσιο και τους κανόνες λειτουργίας της Ευρωζώνης είναι η ρίζα του προβλήματος της κρίσης που αντιμετωπίζει η χώρα και ότι το πρόβλημα της Ελλάδας δεν αποτελεί σύμπτωμα μιας δομικής αδυναμίας της λειτουργίας της Ευρωζώνης.

Τον Απρίλιο και τον Μάιο 2010, η Ελλάδα έπρεπε να εξοφλήσει δημόσιο χρέος ύψους 20 δισ. € και ήταν βέβαιο ότι η αδυναμία εξόφλησης θα δρομολογούσε εξελίξεις. Από τις αρχές Φεβρουαρίου είχε συζητηθεί το ενδεχόμενο συμμετοχής του ΔΝΤ στην επίλυση του ελληνικού προβλήματος, μιας και το Ταμείο διέθετε τόσο τα κεφάλαια όσο και την εμπειρία στην αντιμετώπιση τέτοιων καταστάσεων¹³. Ο φόβος της Γαλλίας για μετάδοση της κρίσης στις ευάλωτες λόγω υψηλού χρέους χώρες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, έκαμψαν την αρχική άρνηση της Γερμανίας. Το νομικό θέμα της παράκαμψης των Συνθηκών δρομολογήθηκε στη διάσκεψη των υπουργών οικονομικών της ΕΕ (Ecofin) στις 10 Μαρτίου 2010: Ο δανεισμός των κεφαλαίων, εφόσον κρινόταν αναγκαίος, θα γινόταν σε διακρατικό επίπεδο υπό τη μορφή δανείων από τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης απευθείας στην Ελλάδα. Ο τρόπος αυτός δεν αντιβαίνει στην *κοινοτική μέθοδο (acquis communautaire)* και ταυτόχρονα δεν θα δημιουργείτο *προηγούμενο* για να το επικαλεστούν άλλα κ-μ με αντίστοιχα προβλήματα και με απρόβλεπτες μελλοντικές συνέπειες.

¹³ Σημειώνεται ότι η ΕΕ είχε ζητήσει το 2008 τη συμβολή του ΔΝΤ για την αντιμετώπιση οικονομικών δυσχερειών κρατών-μελών της, την Λιθουανία και την Ουγγαρία, τα οποία όμως δεν ήταν μέλη της Ευρωζώνης.

Στο Ecofin της 10^{ης} Μαρτίου η Γερμανία απέρριψε την *πολιτική επίλυση* του ελληνικού προβλήματος υποστηρίζοντας ότι οι Γερμανικές κυβερνήσεις κατά τα προηγούμενα έτη είχαν προβεί σε επώδυνες μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας και στην κοινωνική πολιτική της χώρας τους και ότι θα ήταν άδικο για τον Γερμανικό λαό να αναλάβει το κόστος διάσωσης μιας χώρας που κατά τα προηγούμενα χρόνια δεν συμμορφώνονταν με τους κανόνες της Ένωσης και δεν προχώρησε σε αντίστοιχες (επώδυνες) μεταρρυθμίσεις. Αντίθετα, η τότε υπουργός οικονομικών της Γαλλίας, *Christine Lagarde*, ανέδειξε μια εκ των δομικών αδυναμιών της ΟΝΕ, υποστηρίζοντας ότι η οικονομική ανάπτυξη της Γερμανίας δεν στηρίζεται στην εγχώρια κατανάλωση αλλά στις εξαγωγές στις χώρες της Ένωσης. Το ότι η ισχυρότερη οικονομία της Ένωσης είναι προσανατολισμένη στις εξαγωγές επηρεάζει αρνητικά και σε σημαντικό βαθμό την οικονομική ισορροπία των λοιπών μελών της Ευρωζώνης. Η Γερμανία, κατά την *Lagarde*, θα έπρεπε να επιτρέψει την χαλάρωση της εγχώριας μισθολογικής της πολιτικής και συνακόλουθα την αύξηση της εγχώριας κατανάλωσης. Αυτό θα μείωνε την ανταγωνιστικότητά της αλλά θα διευκόλυνε την προσπάθεια βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των λιγότερο ανταγωνιστικών κρατών μελών της Ευρωζώνης, όπως της Ελλάδας.

Λίγες ημέρες αργότερα, στις 25 Μαρτίου 2010, έγινε ένα άτυπο Συμβούλιο κορυφής των κ-μ της Ευρωζώνης (*Eurozone summit*) στα συμπεράσματα του οποίου αναφέρθηκε ότι οι ελληνικές αρχές έχουν λάβει *φιλόδοξα* και *αποφασιστικά* μέτρα τα οποία αναμένεται να επιτρέψουν στη χώρα να ανακτήσει την εμπιστοσύνη των αγορών. Για την αποφυγή νέων κερδοσκοπικών συμπεριφορών των αγορών, τα κ-μ ανακοίνωσαν ότι θα προβαίνουν σε διακρατικό δανεισμό μεταξύ των μελών όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο. Αυτός ο νέος μηχανισμός θα αποτελεί ένα μέτρο ύστατης επιλογής (*«a measure of last resort»*) και θα εφαρμόζεται όταν η χρηματοδότηση από τις αγορές είναι ανεπαρκής. Τα διακρατικά δάνεια θα εγκρίνονται με την αρχή της ομοφωνίας των κ-μ και στη βάση αυστηρά καθορισμένων προαπαιτούμενων, ενώ εποπτικός ρόλος ανατέθηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Το επιτόκιο του δανείου θα είναι τέτοιο ώστε ο δανεισμός να μην έχει τη μορφή επιδότησης. Επιπλέον, στην ίδια συνάντηση, συμφωνήθηκε επί της αρχής η δυνατότητα ταυτόχρονης συμμετοχής του ΔΝΤ στη χρηματοδότηση των κ-μ.

Ο Πρόεδρος της ΕΚΤ *Jean-Claude Trichet*, στο περιθώριο της συνάντησης και σε ό,τι αφορούσε ειδικότερα την Ελλάδα δήλωσε ότι η ΕΚΤ θα συνεχίσει να δέχεται ομόλογα του Ελληνικού κράτους ως εγγύηση (*«collateral»*). Αυτό εξυπηρετούσε δύο σημαντικούς σκοπούς: αφενός οι ελληνικές τράπεζες θα είχαν πρόσβαση σε κεφάλαια της ΕΚΤ και αφετέρου τα ελληνικά ομόλογα θα κρίνονταν αξιόπιστα από τις ξένες τράπεζες (μιας και θα μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν ως εγγύηση ενώπιων της ΕΚΤ). Η ανακοινωθείσα πρόθεση του Προέδρου της ΕΚΤ φιλοδοξούσε να αντιστρέψει την κρίση ρευστότητας που αντιμετώπιζε το ελληνικό τραπεζικό σύστημα.

Λίγες ημέρες μετά το Eurozone summit (25.3.2010) και τις εξαγγελίες του Προέδρου της ΕΚΤ, η Ελληνική κυβέρνηση εξέδωσε ομόλογα 4ετούς διάρκειας αξίας 5 δισ. € με επιτόκιο 5,9%. Στην πραγματικότητα το επιτόκιο ήταν λίγο μεγαλύτερο από 6% καθώς τα ομόλογα πουλήθηκαν λίγο χαμηλότερα της ονομαστικής τους αξίας. Στις 8.4.2010 το αντίστοιχο επιτόκιο είχε σκαρφλώσει στο 7,4%, κάνοντας απαγορευτική κάθε σκέψη για δανεισμό.

Οι αγορές δεν πείστηκαν ότι το πρόβλημα της Ελλάδας ήταν πρόβλημα ρευστότητας¹⁴, όπως υποστήριζαν επισήμως η ελληνικές αρχές. Η Ελλάδα δεν ήταν μια οικονομία με ρυθμούς ανάπτυξης ικανούς να της επιτρέψουν να καλύψει τις χρηματοδοτικές της ανάγκες. Η αξιοπιστία ήταν ένα θέμα, αλλά οι δικές της αδυναμίες ήταν σημαντικότερες: το μέγεθος του χρέους, η χαμηλή ανταγωνιστικότητα, οι (επαναλαμβανόμενα) ελλειμματικοί προϋπολογισμοί και η ύφεση.

Η επίσημη θέση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν βολική, στη δεδομένη χρονική συγκυρία, για τα άλλα μέλη της Ευρωζώνης καθώς αφενός τους επέτρεπε να μην εμπλακούν με τις δομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και αφετέρου απέφευγαν δύσκολες αποφάσεις που θα αφορούσαν στην αναμόρφωση του ρυθμιστικού πλαισίου λειτουργίας της ΟΝΕ. Παρόλα αυτά οι αγορές, οι τράπεζες και οι δυνητικοί χρηματοδότες αναγνώριζαν ότι οι αιτίες της ελληνικής κρίσης ήταν βαθύτερες και ουσιαστικότερες από την απλή έλλειψη ρευστότητας της οικονομίας. Και όσο αυτές οι αιτίες δεν αντιμετωπίζονται η χρηματοδότηση της οικονομίας θα θεωρείται επισφαλής και ως εκ τούτου οι τιμές των επιτοκίων θα κλιμακώνονται.

Το ετήσιο επιτόκιο δανεισμού ήταν ήδη ιδιαίτερα υψηλό για την Ελλάδα. Μάλιστα, μια χώρα με υψηλό δημόσιο χρέος, με επαναλαμβανόμενα δημοσιονομικά ελλείμματα και επιτόκια δανεισμού υψηλότερα του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας της, βρίσκεται αντιμέτωπη με το πρόβλημα της **δυναμικής διόγκωσης του χρέους** της ως ποσοστό του ΑΕΠ. Έτσι, στο δημόσιο χρέος αυτής της χώρας δεν προστίθενται απλώς τα ετήσια ελλείμματα του προϋπολογισμού της, αλλά και οι τόκοι που δεν μπορούν να αποπληρωθούν λόγω των αδύναμων επιδόσεων της οικονομίας. Όταν επιπλέον οι ρυθμοί ανάπτυξης είναι αρνητικοί, όταν δηλ. το ΑΕΠ μειώνεται, τότε το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ διογκώνεται με ταχύτατους ρυθμούς.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ελληνικό χρέος, όπου την Άνοιξη του 2010 κυμαινόταν στο επίπεδο του 140% του ΑΕΠ και ένα χρόνο αργότερα, παρά τα μέτρα λιτότητας και τη μείωση του ελλείμματος, το χρέος σκαρφάλωσε στο 150% του ΑΕΠ.

Το 1^ο Μνημόνιο

Στις 21 Απριλίου το επιτόκιο δανεισμού για τα 10ετή ομόλογα του ελληνικού δημοσίου είχε ανέλθει στο 8,1%, και η τάση όπως έδειχναν οι αγορές ήταν ανοδική. Στις 23 Απριλίου 2010 ο Πρωθυπουργός εξήγγειλε από το Καστελόριζο την πρόθεση της κυβέρνησης να «ενεργοποιήσει τον μηχανισμό στήριξης» που η Ελλάδα μαζί με τους εταίρους της στην Ένωση είχαν δημιουργήσει. Στις **6 Μαΐου 2010** ψηφίστηκε από την Ελληνική Βουλή το («*Μνημόνιο Συνεργασίας*») και η συμφωνία επικυρώθηκε στα όργανα της Ευρωζώνης (ΕΥ-17) την επόμενη ημέρα.

Η Ελλάδα θα λάμβανε συνολικά **110 δισ. €** (εξ' αυτών τα 80 από τα δεκαεπτά κ-μ της Ευρωζώνης και τα υπόλοιπα 30 από το ΔΝΤ). Η νομική μορφή της χρηματοδότησης θα είχε τη μορφή των διμερών δανείων μεταξύ της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το δάνειο θα εκταμιευόταν σταδιακά, η καταβολή των τόκων θα ξεκινούσε μετά από τρία χρόνια (από την πρώτη δόση) και θα γινόταν σε οκτώ δόσεις εντός των επόμενων δύο ετών

¹⁴ Την Άνοιξη του 2010 υπολογίστηκε ότι το 5% των συνολικών καταθέσεων αποσύρθηκε από τις ελληνικές τράπεζες.

από την παρέλευση της τριετίας¹⁵. Το επιτόκιο που θα κατέβαλε η Ελλάδα για το μέρος του δανείου των EU-17 θα ήταν περίπου **6%**, ενώ για το μέρος του δανείου από το ΔΝΤ το επιτόκιο θα ήταν **3,8%**. Το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου του δανείου θα αποπληρωνόταν την τριετία 2013-2016.

Η σταδιακή εκταμίευση θα γινόταν εφόσον η χώρα εκπλήρωνε τις συμφωνηθείσες προϋποθέσεις, ενώ η συμμόρφωση με αυτές θα κρινόταν από τους εκπροσώπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της ΕΚΤ και του ΔΝΤ («Τρόικα»). Η κάθε εκταμίευση θα γινόταν μόνο εφόσον η Τρόικα διαπίστωνε τη ορθή εφαρμογή του προγράμματος.

Με την συμφωνία αυτή η χώρα κάλυπτε το σύνολο των δανειακών της υποχρεώσεων για τους επόμενους 18 μήνες, ενώ δεν θα είχε την ανάγκη έκδοσης νέων μακροπρόθεσμων ομολόγων παρά μόνο μετά τις αρχές του 2012.

Οι υποχρεώσεις που αναλάμβανε η χώρα, η οποίες αποτελούσαν προϋποθέσεις για τη χρηματοδότησή της, ήταν:

1. Η μείωση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού στο όριο του 3% σύμφωνα με τις Συνθήκες της ΕΕ, μέχρι το 2014¹⁶. Η μείωση θα πρέπει να είναι εμπροσθοβαρής, δηλ. το σημαντικό μέρος της θα πρέπει να επιτευχθεί κατά τα πρώτα χρόνια.

2. Η μείωση των κρατικών δαπανών, με μεταρρυθμίσεις που θα έχουν μόνιμο χαρακτήρα στη λειτουργία του κράτους, όπως π.χ. αλλαγές στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, στο συνταξιοδοτικό σύστημα, στο μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων κ.λ.π.

3. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων, με το άνοιγμα των κλειστών επαγγελμάτων, την άρση του κρατικού προστατευτισμού, την φιλελευθεροποίηση της αγοράς εργασίας και κυρίως την εσωτερική υποτίμηση (τη μείωση των μισθών και συνακόλουθα και των τιμών).

Σύμφωνα με το Μνημόνιο η περικοπή των κρατικών δαπανών την πενταετία 2010-2014 θα έπρεπε να είναι 18% του ΑΕΠ. Η περικοπή αυτή υπερέβαινε κατά έξι (6) ποσοστιαίες μονάδες τη μείωση του ελλείμματος από το 15% στο 3% του ΑΕΠ. Αυτή η «υπερβάλλουσα» περικοπή κρίθηκε σκόπιμη προκειμένου να αντισταθμιστούν μια σειρά από παράγοντες που ενδεχομένως να έθεταν υπό αμφισβήτηση της επίτευξη των στόχων όπως, π.χ. η πτώση του ΑΕΠ που θα προκαλούσαν τα μέτρα, οι καθυστερήσεις ή οι αστοχίες στη συλλογή των φόρων κ.ο.κ.

Η ύφεση (σε όρους μείωσης του ΑΕΠ) υπολογίζονταν στο 4% το 2010 και στο 2% το 2011. Για το 2012 και μετά προβλεπόταν ανάκαμψη. Το πρωτογενές πλεόνασμα (θετικό ισοζύγιο στον κρατικό προϋπολογισμό, πέραν του κόστους εξυπηρέτησης του χρέους) προβλεπόταν ότι θα αυξανόταν από 1% το 2012 στο 5,7% το 2014 και για τα επόμενα έτη προβλεπόταν ότι θα κυμαίνονταν κοντά στο 6%.

¹⁵ Εφόσον η πρώτη δόση εκταμιεύονταν τον Μάιο 2010, η αποπληρωμή των τόκων ξεκινούσε τον Μάιο του 2013 και θα ολοκληρωνόταν τον Μάιο του 2015.

¹⁶ Σύμφωνα με το Μνημόνιο το έλλειμμα από περίπου 15% που ήταν το 2009, θα έπρεπε να μειωθεί στο 8% το 2010, στο 7,6% το 2011, στο 6,5% το 2012, στο 4,9% το 2013 και στο 2,6% το 2014. Βέβαια αυτή η ραγδαία αποκλιμάκωση του ελλείμματος ήταν αδύνατο να επιτευχθεί και γι' αυτό το χρονοδιάγραμμα αυτό αναθεωρήθηκε τον Ιούνιο του 2011 και κατόπιν πάλι τον Μάρτιο του 2012.

Επειδή η Ελλάδα, έχοντας ενταχθεί στο κοινό νόμισμα, δεν μπορούσε πλέον να ασκήσει την δοκιμασμένη νομισματική πολιτική της υποτίμησης του νομίσματός της όπως θα έκανε, εφόσον είχε τη δραχμή, σε αντίστοιχες περιόδους ύφεσης και εκτροχιασμού των δημοσιονομικών της λογαριασμών, το Μνημόνιο της πρόσφερε την αντίστοιχη δυνατότητα με άλλα μέσα. Έτσι, όπως όταν υποτιμάται το εθνικό νόμισμα ο πληθυσμός γίνεται μεν φτωχότερος (επειδή η αγοραστική αξία του μισθού μειώνεται) αλλά η οικονομία γίνεται ανταγωνιστικότερη (καθώς οι τιμές των εισαγόμενων προϊόντων αυξάνεται), αντίστοιχα το Μνημόνιο επέτρεπε την εσωτερική υποτίμηση προκειμένου η οικονομία να γίνει ανταγωνιστική και άρα βιώσιμη. Με άλλα λόγια, το Μνημόνιο επέφερε με διοικητικά μέτρα αυτό που η νομισματική πολιτική της υποτίμησης θα επέφερε αν η χώρα είχε το δικό της νόμισμα.

Αξιολόγηση του 1^{ου} Μνημονίου

Στις 5 Μαΐου 2010, μια ημέρα πριν την ψήφιση του 1^{ου} Μνημονίου, έγινε μια από τις μεγαλύτερες διαδηλώσεις των τελευταίων ετών με τραγική κατάληξη το θάνατο τριών εργαζομένων σε τράπεζα που πυρπολήθηκε στο κέντρο της Αθήνας. Τους επόμενους μήνες της ψήφισης του Μνημονίου ο λαός εξέφραζε την έντονη διαφωνία του σε αυτό με συνεχείς διαδηλώσεις, με απεργιακές κινητοποιήσεις, με λεκτικές επιθέσεις κατά πολιτικών προσώπων, με καταλήψεις σε υπουργεία και δημόσια κτήρια κ.ά.

Κάποια μέλη της κυβέρνησης, ορισμένοι βουλευτές της συμπολίτευσης και ένας σημαντικός αριθμός κομματικών στελεχών του κυβερνώντος κόμματος άφηναν να εννοηθεί ότι το Μνημόνιο επιβλήθηκε από τους δανειστές. Ότι αν είχε τη δυνατότητα η κυβέρνηση θα ακολουθούσε άλλη πολιτική από αυτή της περικοπής των δαπανών και του εξορθολογισμού της λειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης, του ασφαλιστικού συστήματος, της λειτουργίας των αγορών κ.ο.κ. Η κυβέρνηση δεν προσπάθησε σοβαρά να ενημερώσει τους πολίτες για το πραγματικό μέγεθος του προβλήματος στο οποίο βρισκόταν η χώρα και για την αναγκαιότητα των μέτρων. Δεν τόνισε ούτε το μέγεθος του οικονομικού προβλήματος της εθνικής οικονομίας αλλά ούτε και τις δομικές αδυναμίες του πολιτικο-οικονομικού συστήματος της χώρας (πελατειοκρατία, τοπικισμός, ομοιομορφισμός, ερασιτεχνισμός, ατομικισμός, απειθαρχία στους κανόνες κ.ο.κ.).

Η αντιπολίτευση αντιτάχθηκε εξ' αρχής στο Μνημόνιο, χωρίς όμως να δύναται να αρθρώσει τις δικές της σκέψεις για την κρίση, χωρίς να δύναται να αναφέρει τον τρόπο επίλυσης του προβλήματος της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας, του προβλήματος των στρεβλώσεων στην εγχώρια αγορά προϊόντων και υπηρεσιών. Έδειχνε να μην θέλει να αντιληφτεί, πόσο μάλλον να συνεργαστεί για τη δρομολόγηση των προϋποθέσεων υπέρβασης των προβλημάτων της χώρας. Η αξιωματική αντιπολίτευση έκανε ανιστόρητα¹⁷ και ασαφή σχέδια επί χάρτου (Ζάππειο I και II) με κατηγορίες, με υπερβολές και με ανεδαφικές υποσχέσεις. Τα μικρότερα κόμματα της αντιπολίτευσης διαχώριζαν τους πολίτες και τους πολιτικούς σε κακούς και καλούς, ανάλογα με το αν ήταν *υπέρ* ή *κατά* του μνημονίου, αντίστοιχα. Μιλούσαν με ευκολία για μη πληρωμή των χρεών, για έξοδο από το ευρώ και καλούσαν τους πολίτες σε ανυπακοή.

¹⁷ Ο Πρόεδρος της αξιωματικής αντιπολίτευσης στις 7.7.2010 στο Ζάππειο υποστήριξε ότι μπορεί να μηδενίσει το έλλειμμα μέσα σε ένα ημερολογιακό έτος ή ότι πουλώντας ένα μικρό μέρος της δημόσιας περιουσίας (που εκτίμησε ότι ανέρχεται στα 272 δισ. €) θα μπορούσε να αποκλιμακώσει άμεσα το δημόσιο χρέος και έτσι να βγάλει τη χώρα από το επαχθές μνημόνιο.

Για άλλη μια φορά στον δημόσιο διάλογο επικράτησαν οι κραυγές και οι ύβρεις, ο ανούσιος εντυπωσιασμός, τα ευφρολογήματα και το λαϊκό μασάζ. Για άλλη μια φορά αποφύγαμε τον ουσιαστικό διάλογο, την παράθεση στοιχείων, τα επιχειρήματα. Στον δημόσιο λόγο δεν αναγνωρίζαμε περιορισμούς και δεν αναδεικνύαμε προοπτικές, κινδύνους και ευκαιρίες. Ήμασταν απλώς «υπέρ» ή «κατά».

Το Μνημόνιο εντόπιζε τις δομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και έθετε χρονοδιαγράμματα και κατευθύνσεις για την άρση τους. Η απελευθέρωση των κλειστών επαγγελματιών, ο εξορθολογισμός και ο μηχανογραφικός έλεγχος της δαπάνης για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η κατάργηση αναχρονιστικών εισφορών υπέρ τρίτων κ.ά., που αφορούσαν στον περιορισμό της κρατικής σπατάλης και της άρσης ακραίων στρεβλώσεων της αγοράς, ήταν αναγκαία μέτρα που έπρεπε επιτέλους να ληφθούν. Η ελληνική οικονομία δεν άντεχε άλλο την αναβολή της λήψης τους, λόγω του φόβο του πολιτικού κόστους.

Ταυτόχρονα όμως έθετε και μακροοικονομικούς στόχους που ήταν αδύνατο να επιτευχθούν στα στενά χρονικά όρια που καθόριζε. Αντί το μέγεθος των στόχων και οι συνθήκες επίτευξής τους να καθορίζουν το χρόνο εκπλήρωσής τους, το πρόγραμμα έθετε τον χρόνο ως σταθερό συντελεστή και ενέταξε («στρίμωξε») την επίτευξη των ποσοτικών μεγεθών των στόχων εντός αυτού του ανελαστικού χρονικού ορίου. Η μείωση των κρατικών δαπανών κατά 18% του ΑΕΠ μέσα σε λιγότερο από τρία χρόνια, η επιστροφή στις αγορές το 2012 ή ο αλματώδης ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας μετά το 2014 προκειμένου το χρέος να καταστεί βιώσιμο, ήταν στόχοι απολύτως ανεδαφικοί. Επιπλέον, στο πρόγραμμα υποεκτιμήθηκε το επίπεδο της ύφεσης¹⁸ που θα προκαλούσε η περικοπή των κρατικών δαπανών και υπερεκτιμήθηκαν οι δυνατότητες της Διοίκησης να ακολουθήσει το χρονοδιάγραμμα και να επιτύχει τους καθορισμένους στόχους. Τέλος, δεν αξιολογήθηκε η απροθυμία της κυβέρνησης να προχωρήσει αποφασιστικά στην υλοποίηση του Προγράμματος, δεν λήφθηκε υπόψη η κοινωνική αντίδραση και η δυσκολία της κυβέρνησης να ψηφίσει και να εφαρμόσει τα μέτρα, ενώ από το υψηλό επιτόκιο που καθορίστηκε για το σκέλος του δανείου που αφορούσε τα κ-μ της Ευρωζώνης (EU-17) διαφάνηκε η πρόθεση των ευρωπαϊών εταίρων να πιέσουν την Ελλάδα να διορθώσει «άμεσα» χρονίζουσες παθογένειες και δομικές αδυναμίες.

Ο προσδιορισμός του χρόνου ως ανελαστικού συντελεστή ενδεχομένως να σχετίζεται και με τον εικαζόμενο χρόνο εμφάνισης των δυσκολιών χρηματοδότησης του χρέους άλλων χωρών-μελών της Ευρωζώνης (Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία), ενδεχομένως όμως να σχετίζεται και με το μήνυμα που ήθελαν κάποια μέλη της Ένωσης να στείλουν στα απείθαρχα -με δημοσιονομικούς όρους- κράτη της ΟΝΕ.

Σημειώνεται ότι το ύψος του δανείου (110 δισ. €) ήταν σχεδόν ταυτόσημο με τα ομόλογα που διακρατούσαν την περίοδο εκείνη στα χαρτοφυλάκιά τους οι τράπεζες της Γερμανίας και της Γαλλίας. Κάποιοι αναλυτές υποστήριξαν ότι οι δανειστές με το δανειακό πρόγραμμα δεν στόχευαν στη διάσωση της ελληνικής οικονομίας, αλλά στη διάσωση του χρηματοπιστωτικού τομέα του γαλλο-γερμανικού άξονα. Σε κάθε περίπτωση η πληρωμή των ομολόγων στις γαλλικές και τις γερμανικές τράπεζες θα μετέτρεπε, κατά το ποσό αυτό, το ιδιωτικό χρέος της Ελλάδας σε δημόσιο (στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης). Κατά άλλους

¹⁸ Η εκτιμώμενη αθροιστική ύφεση για τα έτη 2009-2012 ήταν σύμφωνα με το Πρόγραμμα στο 7,5% του ΑΕΠ, ενώ η τελικός πραγματοποιηθείσα ήταν τρεις φορές μεγαλύτερη (περίπου 23%).

αναλυτές με την κίνηση αυτή η Ευρωζώνη θα κατακρατούσε και θα έλεγχε το χρέος ενός κράτους μέλους της, προκειμένου το τελευταίο να μην είναι έρμαιο ξένων πιστωτών ή κερδοσκοπικών κινήσεων.

Εθνική Νομισματική Πολιτική, η ίδρυση του EFSF και του ESM.

Τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης, με την ένταξή τους στο κοινό νόμισμα, έχασαν τη δυνατότητα άσκησης εθνικής νομισματικής πολιτικής. Αυτό το εργαλείο οικονομικής πολιτικής επέτρεπε στα κράτη, σε περιόδους ύφεσης και χαμηλής ανταγωνιστικότητας της οικονομίας τους, να λαμβάνουν διορθωτικά μέτρα.

Η ποσοτική χαλάρωση του εθνικού νομίσματος μπορούσε να διορθώσει προβλήματα ρευστότητας, η υποτίμηση του νομίσματος ήταν ικανή να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, ενώ ο οριακός περιορισμός των εισαγωγών (είτε μέσω νομισματικών μέτρων –υποτίμηση- είτε μέσω διοικητικών –δασμοί-) ή η επιδότηση των εξαγωγών επέτρεπαν την καταπολέμηση της οικονομικής ύφεσης. Οι εθνικές κεντρικές τράπεζες είχαν τη δυνατότητα να χρηματοδοτήσουν τις εμπορικές τράπεζες και μπορούσαν να λειτουργήσουν για τις τελευταίες ως χρηματοδοτικό καταφύγιο ύστατης επιλογής.

Οι χώρες που εντάσσονται στο κοινό νόμισμα απεμπολούν τη δυνατότητα άσκησης νομισματικής πολιτικής, ενώ οι αποφάσεις των εθνικών κεντρικών τραπεζών εξαρτώνται από τις αποφάσεις των αντίστοιχων τραπεζών των κ-μ της Ευρωζώνης. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), εκ του καταστατικού της, δεν δύναται να λειτουργήσει ως καταφύγιο ύστατης επιλογής για τα κράτη και το τραπεζικό σύστημα των κρατών με προβλήματα ρευστότητας. Τα κ-μ της Ευρωζώνης θα πρέπει να διατηρούν την πρόσβαση τους στις αγορές προκειμένου να δύνανται να καλύψουν τα χρηματοδοτικά τους κενά και επιπλέον τα μακροοικονομικά τους στοιχεία να είναι τέτοια που θα τους επιτρέπουν δανεισμό με χαμηλό επιτόκιο¹⁹. Υπό τους περιορισμούς αυτός, μια κρίση ρευστότητας σε ένα κ-μ μπορεί να μετατραπεί σε κρίση αξιοπιστίας του κράτους αυτού στις αγορές.

Στο *Ecofin* στις 9 και 10 Μαΐου 2010 αποφασίστηκε η ίδρυση του *Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας* ([European Financial Stability Facility](#) – EFSF). Τα κ-μ της Ευρωζώνης που αντιμετωπίζουν οικονομικά ή δημοσιονομικά προβλήματα τα όποια δεν μπορούν να διορθώσουν, λόγω *εξαιρετικών συνθηκών*, θα μπορούν να καταφύγουν στο εν λόγω Ταμείο προκειμένου να δανειστούν κεφάλαια. Ο δανεισμός θα γίνεται υπό αυστηρούς όρους που θα τους επιβάλλονται προκειμένου να ανακτήσουν την δημοσιονομική τους ισορροπία, η οποία θα τους επιτρέψει να επιστρέψουν στις αγορές για να καλύψουν τις χρηματοδοτικές τους ανάγκες. Το Ταμείο αυτό συμφωνήθηκε (στις 17.6.2010, μετά από πολλές διαφωνίες) να λάβει κεφάλαια ύψους 440 δισ. € και να έχει προσωρινό χαρακτήρα, να λειτουργήσει δηλ. έως τα τέλη Ιανουαρίου 2013. Τα μικρότερα κ-μ εξέφρασαν την αδυναμία τους να χρηματοδοτήσουν το εν λόγω Ταμείο και η συμμετοχή τους στο κεφάλαιο του Ταμείου μπορούσε να είναι μόνο υπό την μορφή εγγυήσεων. Παρότι τα κεφάλαια δεν ήταν επαρκή, η πρόβλεψη ίδρυσης του εν λόγω μηχανισμού κάλυπτε ένα διαπιστωμένο κενό από την έναρξη λειτουργίας της Ευρωζώνης, αυτό του οικονομικού *καταφυγίου ύστατης επιλογής* για τα κ-μ του ευρώ που θα έχαναν την πρόσβασή τους στις αγορές.

¹⁹ Είναι γνωστό ότι το επίπεδο του επιτοκίου δανεισμού αντανάκλα το προεξοφλημένο επίπεδο ρίσκου που οι αγορές θεωρούν ότι αναλαμβάνουν δανείζοντας τα κεφάλαιά τους.

Το Νοέμβριο 2010 η Ιρλανδία και τον Απρίλιο 2011 η Πορτογαλία, ζήτησαν τη συνδρομή του EFSF για την αντιμετώπιση των χρηματοδοτικών τους αναγκών, καθώς τα επιτόκια δανεισμού που τους πρόσφεραν οι αγορές ήταν υπερβολικά υψηλά.

Η ρίζα του προβλήματος χρηματοδότησης που αντιμετώπιζε η Ιρλανδία ήταν η κατάρρευση της αγοράς ακινήτων. Οι τράπεζες υπερχρηματοδότησαν τον κατασκευαστικό τομέα της οικονομίας με δάνεια που πλέον δεν εξυπηρετούντο. Μπροστά στον κίνδυνο κατάρρευσης του τραπεζικού της τομέα η Ιρλανδική κυβέρνηση εγγυήθηκε την κάλυψη των αναγκών εξυπηρέτησης των υποχρεώσεων των Ιρλανδικών τραπεζών. Με τον τρόπο αυτό το δημόσιο χρέος της Ιρλανδίας εκτοξεύτηκε απότομα από το 25% στο 125% του ΑΕΠ της χώρας.

Η κατάρρευση της Πορτογαλικής οικονομίας είχε κοινές ρίζες με αυτές της Ελληνικής. Χαμηλή παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα, εξάρτηση της οικονομίας από τις εισαγωγές, πτώση των εξαγωγών, υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα, υψηλές κρατικές δαπάνες και εξαιρετικά υψηλός εξωτερικός δανεισμός προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι παθογένειες αυτές.

Την «εικόνα» της κρίσης χρέους που αντιμετώπιζε η Ευρωζώνη την συμπλήρωναν η Ιταλία και η Ισπανία. Οι διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες χρηματοδότησης των χωρών αυτών αύξανε τα επιτόκια δανεισμού τους σε υψηλά επίπεδα.

Η Ιρλανδία και η Πορτογαλία αποτελούσαν αθροιστικά το 6% του συνολικού ΑΕΠ των κ-μ της ΕΕ, ενώ της Ισπανίας το 9% και της Ιταλίας το 12%. Ήταν πλέον σαφές ότι η κρίση χρέους δεν αποτελούσε ένα περιστασιακό φαινόμενο για την Ευρωζώνη και επιπλέον ότι τα κεφάλαια του EFSF δεν επαρκούσαν για να καλύψουν ανάγκες ανάλογου μεγέθους.

Το Οκτώβριο του 2010 η Γερμανική κυβέρνηση επανακαθόρισε τη στάση της και αποδέχτηκε την ίδρυση ενός μονιμότερου χρηματοδοτικού μηχανισμού για τα κ-μ της Ευρωζώνης που αντιμετωπίζουν χρηματοδοτικά προβλήματα, αλλά ταυτόχρονα επέβαλε την άποψη της για τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην αναδιάρθρωση των κρατικών χρεών που παρακρατά στα χαρτοφυλάκιά του ο τομέας αυτός (τράπεζες, ασφαλιστικά ταμεία, μεμονωμένοι ιδιώτες), εφόσον κριθεί ότι το χρέος του κράτους-μέλους που προσέφυγε στον μηχανισμό είναι μη βιώσιμο. Το EFSF θα συνέχιζε τη λειτουργία του ως τον Ιούλιο του 2013 και κατόπιν θα αντικαθίσταντο από τον *Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας* ([European Stability Mechanism](#), ESM). Οι λεπτομέρειες του σκοπού και της λειτουργίας αυτού του μονιμότερου μηχανισμού καθορίστηκαν στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 24 και 25 Μαρτίου 2011.

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ήταν κάθετα αντίθετη στην πολιτική της αναδιάρθρωσης του δημοσίου χρέους. Το βασικό της επιχείρημα, μέχρι και τις αρχές του 2011, ήταν ότι μια τέτοια πολιτική θα επέτεινε την ήδη αρνητική αντίδραση των αγορών στη κρίση χρέους με την οποία ήταν αντιμετώπιη η Ένωση. Θα τροφοδοτούσε την ανασφάλεια στον τραπεζικό τομέα και θα αύξανε τα επιτόκια δανεισμού για όλα τα κ-μ της Ένωσης, καθώς με την πολιτική αυτή θα αυξανόταν ο κίνδυνος που αναλάμβαναν οι τράπεζες αγοράζοντας κρατικά ομόλογα. Επιπλέον, θα επέτεινε τις δυσκολίες χρηματοδότησης των πιο αδύναμων κρατών όταν, μετά από μια τέτοια αναδιάρθρωση, θα επέστρεφαν στις αγορές.

Ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου *Herman Van Rompuy*, ακόμα και τον Μάιο του 2011, δήλωνε ότι ο κίνδυνος που συνεπαγόταν η προσπάθεια αναδιάρθρωσης του Ελληνικού χρέους θα ήταν μεγαλύτερος της όποιας ενδεχόμενης ωφέλειας προέκυπτε για τη χώρα. Την περίοδο εκείνη η Τρόικα θεωρούσε ότι η αναδιάρθρωση του Ελληνικού

χρέους θα ατονούσε την προσπάθεια που έκανε η Ελλάδα για να θεσμοθετήσει τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις που θα βελτίωναν την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας (*N. Sarkozy*) μέχρι και τον Οκτώβριο του 2010 ήταν κάθετα αντίθετος στην υιοθέτηση της πολιτικής «κουρέματος» των μη βιώσιμων χρεών των κ-μ της Ευρωζώνης, καθώς οι γαλλικές τράπεζες είχαν στα χαρτοφυλάκιά τους σημαντικό αριθμό ελληνικών ομολόγων, και ένα ενδεχόμενο «κούρεμα» θα επέφερε σημαντικούς κινδύνους στην αξιοπιστία του γαλλικού τραπεζικού συστήματος.

Ευρωμόλογα (Eurobonds)

Μια λύση στο πρόβλημα της χρηματοδότησης, που ως τέτοια συζητήθηκε ευρύτατα στην χώρα μας, ήταν η έκδοση ευρωομολόγων. Τα ευρωμόλογα, προικισμένα με την κοινή εγγύηση όλων των κ-μ της ευρωζώνης υπό τη μορφή της ενιαίας οντότητας, θα περιόριζαν τις διακυμάνσεις των επιτοκίων που η αγορά προσφέρει στα εθνικά αξιόχρεα του κάθε μεμονωμένου κ-μ. Με τον τρόπο αυτό αντί τα ασθενέστερα οικονομικά κ-μ να εκδίδουν εθνικά ομόλογα που θεωρούνται από τις αγορές ως υψηλού κινδύνου, ο δημόσιος δανεισμός των κρατών αυτών θα αντλούσε αξιοπιστία από τις ισχυρότερες Οικονομίες της ζώνης του ευρώ και έτσι το επιτόκιο δανεισμού θα ήταν χαμηλό και αδιαφοροποίητο για όλα τα κ-μ της ευρωζώνης.

Μια τέτοια λύση δεν ήταν αποδεκτή, καθώς το ουσιαστικό αποτέλεσμα που θα επέφερε θα ήταν τα ισχυρότερα κ-μ (κράτη του Πυρήνα) να εγγυώνται τα δημόσια χρέη των άλλων κ-μ (κράτη της Περιφέρειας).

Επιπλέον, αν αυτό γινόταν χωρίς όριο τότε οι ασθενέστερες οικονομίες θα αντλούσαν διαρκώς φθηνή χρηματοδότηση από τις αγορές και δεν θα είχαν κίνητρο να διορθώσουν τις αδυναμίες και τις παθογένειες των εθνικών τους οικονομιών. Για να αποτραπεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο τα κ-μ του Πυρήνα θα ζητούσαν τη δυνατότητα άσκησης veto στο δανεισμό κ-μ της Περιφέρειας. Όμως, με τον τρόπο αυτό η ΕΕ θα γινόταν μια αυτοκρατορία διοικούμενη από τα πλούσια κ-μ του Πυρήνα, τα οποία (υπό την απειλή του veto) θα επέβαλαν άμεσους περιορισμούς στην άσκηση των εθνικών οικονομικών πολιτικών των κ-μ της Περιφέρειας. Πέραν αυτού, επειδή οι αγορές δεν είναι «τυφλές», όσο τα κ-μ της Περιφέρειας αύξαναν το χρέος τους μέσω των ευρωομολόγων τόσο το επιτόκιο των ευρωομολόγων θα αυξανόταν και αυτό το πλεονάζον κόστος θα το κατέβαλαν χωρίς δική τους υπαιτιότητα τα κ-μ του Πυρήνα²⁰.

Αν, αντίθετα, η έκδοση των ευρωομολόγων γινόταν μέχρι ενός καθορισμένου ύψους χρέους για κάθε κ-μ, όπως π.χ. μέχρι το 60% του ΑΕΠ -το οποίο και θεωρείται ως ανώτατο αποδεκτό όριο από τις Συνθήκες της Ένωσης-, τότε αυτή η λύση θα ήταν απολύτως ατελέσφορη, καθώς ένα χρέος αυτού του ύψους δεν υποδεικνύει μια οικονομία που έχει ανάγκη ενέσεων αξιοπιστίας από άλλες οντότητες, ενώ για μια χώρα που το δημόσιο χρέος

²⁰ Σε σχετική μεταγενέστερη έκθεση που εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφορικά με τις προϋποθέσεις έκδοσης ευρωομολόγων («*Green paper on the feasibility of introducing stability bond*», COM (2011) 818 final, European Commission, 23.11.2011), αναφέρεται ότι **ο εντονότερος έλεγχος** της δημοσιονομικής πειθαρχίας, της ανταγωνιστικότητας των εθνικών οικονομιών και των κρατικών προϋπολογισμών **των κ-μ από τα Όργανα της ΕΕ** αποτελούν σημαντικά προαπαιτούμενα για την επιτυχή έκδοση πιστοληπτικά αξιόπιστων ευρωπαϊκών ομολόγων.

της υπερέβαινε το 150% του ΑΕΠ (όπως της Ελλάδας) μια τέτοια «λύση» δεν θα την αφορούσε.

Ο Έλληνας Πρωθυπουργός στις αρχές Ιανουαρίου 2011 ανάλαβε σχετικές πρωτοβουλίες διερεύνησης του ενδεχομένου συζήτησης της λύσης των ευρωομολόγων με τους ευρωπαίους ομολόγους του και τους θεσμούς της ΕΕ. Η σχετική προσπάθεια σύντομα εγκαταλείφθηκε καθώς δεν υπήρχε σχετική ανταπόκριση από τους εταίρους.

Η πρόταση εξαγοράς ελληνικών ομολόγων από τον EFSF

Στα τέλη του 2010 η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας επιδεινώνονταν. Το επίσημο ποσοστό ανεργίας είχε αγγίξει το 13,5% του ενεργού πληθυσμού²¹. Η ύφεση ήταν υψηλότερη από τις αρχικές εκτιμήσεις και η κοινωνία «έβραζε»: Απεργιακές κινητοποιήσεις, διαρκείς διαδηλώσεις και κινήματα πολιτών που καλούσαν τους πολίτες να μην πληρώνουν το αντίτιμο των διοδίων στις εθνικές οδούς ή να μην εκδίδουν εισιτήρια για τις αστικές συγκοινωνίες. Ο περιορισμός των κρατικών δαπανών επηρέαζε αρνητικά την κατανάλωση και αυτή με την σειρά της προκάλεσε μεγαλύτερη μείωση του ΑΕΠ από την αναμενόμενη. Υπό τις συνθήκες αυτές, νέες εκτιμήσεις έκαναν λόγο για επιδείνωση της ύφεσης το 2011 (σε σχέση με το 2010) και συνακόλουθα για κλιμάκωση του χρέους στο 154% του ΑΕΠ. Πολλοί αναλυτές θεωρούσαν ως μη βιώσιμο αυτό το επίπεδο χρέους για μια χώρα με το οικονομικό προφίλ της Ελλάδας και έκριναν ως επιτακτική και αναγκαία αναδιάρθρωσή του.

Το Νοέμβριο του 2010 ο Έλληνας Πρωθυπουργός απέσπασε τη θετική ανταπόκριση του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας σε επικείμενο επίσημο αίτημα της Ελλάδας για την επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής του δανείου (που είχε συναφθεί μέσω του Μνημονίου). Την ίδια περίοδο οι κάτοχοι ελληνικών ομολόγων (θεσμικοί και μη) στην προσπάθειά τους να εξυγιάνουν τα επενδυτικά τους χαρτοφυλάκια τα πουλούσαν σε τιμές πολύ χαμηλότερες από την ονομαστική τους αξία.

Ένας τρόπος, λοιπόν, αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους θα ήταν η αγορά αυτών των ομολόγων στις χαμηλές τιμές που ήταν διαθέσιμα στις δευτερογενείς αγορές, με κεφάλαια από το EFSF. Σε μεταγενέστερο χρόνο η Ελλάδα θα εξαγόραζε αυτά τα ομόλογα σε τιμές παραπλήσιες με αυτές που το EFSF θα τα είχε εξαγοράσει. Αυτό θα απομείωνε το ελληνικό χρέος, κατά το ποσό της διαφοράς της ονομαστικής αξίας των ομολόγων (που θα αγοράζονταν) και της αρκετά χαμηλότερης τιμής εξαγοράς τους. Επιπλέον, αυτό το μέρος του ελληνικού χρέους θα έπαυε να βρίσκεται σε «χέρια» ιδιωτών και η ενδεχόμενη αποκλιμάκωση του χρέους θα μείωνε και τα επιτόκια δανεισμού της ελληνικής κυβέρνησης. Βέβαια, προϋπόθεση για την επιτυχή υλοποίηση αυτής της μορφής αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους ήταν η άμεση διαθεσιμότητα των αναγκαίων κεφαλαίων από το Ταμείο (EFSF). Αυτό το εμπόδιο αποδείχθηκε ανυπέρβλητο, καθώς εκείνη την περίοδο η Ιρλανδία είχε ήδη προσφύγει στο Ταμείο ενώ και η Πορτογαλία φαινόταν ότι σύντομα θα προσέφευγε σ' αυτό.

²¹ Αυτό το ποσοστό ανεργίας ήταν το υψηλότερο που είχε μέχρι τότε καταγράψει η Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία από τότε που ξεκίνησε την καταγραφή στοιχείων της ελληνικής οικονομίας.

Η βιωσιμότητα του χρέους

Η βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους μιας χώρας σχετίζεται με το ύψος του χρέους της ως ποσοστό του ΑΕΠ της. Η Συνθήκη του Maastricht έθεσε το άνω όριο του δημοσίου χρέους των κ-μ στο 60% του ΑΕΠ τους. Σε αυτό το επίπεδο, το χρέος μπορεί να εξυπηρετηθεί χωρίς προβλήματα. Είναι δηλαδή βιώσιμο σε κάθε περίπτωση.

Το όριο αυτό, που έθεσαν τα κ-μ με τη Συνθήκη, είναι ένα συντηρητικό όριο που αποσκοπούσε στην αποφυγή κρίσεων χρέους εντός της Ένωσης. Έρευνες σε διάφορες αναπτυσσόμενες οικονομίες έχουν δείξει ότι ακόμα και ένα χρέος κοντά στο 90% του ΑΕΠ μπορεί να θεωρηθεί βιώσιμο. Διάφοροι παράγοντες, όπως οι πιστωτές της χώρας, ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας της, τα προϊόντα που παράγει, μπορούν να μεταβάλουν το εκτιμώμενο ύψος βιωσιμότητας για κάθε χώρα.

Έτσι, η Ιαπωνία, της οποίας το μεγαλύτερο μέρος του δημοσίου χρέους της παρακρατείται από τις εγχώριες τράπεζες, δεν είναι εκτεθειμένη στις διεθνείς αγορές και ως εκ τούτου το ύψος του χρέους της κρίνεται ασφαλές και βιώσιμο ακόμα κι όταν υπερβαίνει το 90% του ΑΕΠ. Αντίστοιχα, χώρες με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης ή με παραγωγή προϊόντων υψηλής ζήτησης και αξίας (όπως π.χ. πετρέλαιο) έχουν υψηλότερη ανοχή στο άνω όριο του χρέους τους που κρίνεται βιώσιμο.

Η ελληνική κυβέρνηση τον Φεβρουάριο του 2011, φοβούμενη, ενδεχομένως, ότι η αυτοαναγγελία της μη βιωσιμότητας του χρέους της σε συνδυασμό με την απροθυμία των πιστωτών να δρομολογήσουν τις διαδικασίες απομείωσής του («κουρέματος»), ζήτησε την αναθεώρηση των όρων του Μνημονίου στη βάση τριών σημείων:

1. Την επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής του δανείου των 110 δισ. €
2. Την μείωση του επιτοκίου, και
3. Την εξαγορά των ελληνικών ομολόγων είτε απευθείας από το EFSF, είτε από την Ελλάδα με κεφάλαια από το EFSF.

Ως προς τα δύο πρώτα σημεία η πρόταση της Ελληνικής κυβέρνησης ήταν συζητήσιμη από τους ευρωπαίους εταίρους, καθώς αφενός το χρονοδιάγραμμα αποπληρωμής ήταν εξαιρετικά βραχύ και το ύψος του επιτοκίου εξαιρετικά υψηλότερο εκείνου που είχε συμφωνηθεί για την περίπτωση της Ιρλανδίας. Ως προς το τρίτο σημείο όμως, δεν υπήρχε καμία ανταπόκριση από τους εταίρους, καθώς αφενός η Ελλάδα δεν συμμετείχε στο αρχικό κεφάλαιο του EFSF, ο δανεισμός της ήταν σε διακρατικό επίπεδο (και όχι από τον μηχανισμό) και επιπλέον η χρήση των πόρων του EFSF απαιτούσε την ομόφωνη υποστήριξη των κ-μ, υποστήριξη που σε εκείνη την φάση κρινόταν δύσκολο να επιτευχθεί.

Τελικά, τον Μάρτιο 2011, αποφασίστηκε η επέκταση του χρόνου ωρίμανσης του δανείου από τα 4,5 στα 7,5 έτη και το επιτόκιο για το μέρος του δανείου που δόθηκε από τα κ-μ της Ευρωζώνης (περίπου 80 δισ. €) μειώθηκε κατά μία ποσοστιαία μονάδα (από περίπου 5,5% στο 4,5%). Αυτές οι τροποποιήσεις βελτίωσαν οριακά τη θέση της χώρας μας. Μείωναν το δημόσιο χρέος, το οποίο εκείνη την περίοδο ήταν περίπου **345 δισ. €**, κατά περίπου **10 δισ. €**.

Κατά την άποψη της Τρόικα η απομείωση του χρέους θα μπορούσε να επιτευχθεί με την εκποίηση δημόσιας περιουσίας ύψους περίπου 50 δισ. €, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την εξαγορά χρέους αντίστοιχου ύψους. Η προετοιμασία του

προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων ξεκίνησε τον Μάρτιο του 2011 και αφορούσε ένα φιλόδοξο σχέδιο που θα απέφερε 8,5 δισ. € έως το 2013 και άλλα 24 δισ. € έως το 2016.

Οι εγχώριες αντιδράσεις (πολιτικές και κοινωνικές), η χαμηλή ζήτηση και συνακόλουθα η υποτιμημένη αξία των προς εκποίηση περιουσιακών στοιχείων της Ελληνικής Δημοκρατίας, καθώς και ένα πλήθος άλλων παραγόντων (όπως, η ανικανότητα της ελληνικής διοίκησης να υλοποιήσει τέτοια προγράμματα που απαιτούν στρατηγικό σχεδιασμό, διαχειριστικές δεξιότητες και εμπειρία) οδήγησαν στην αναθεώρηση των στόχων σε ένα επίπεδο που δεν αξίζει αναφοράς (ακόμα και αν επιτυγχάνονταν) ως μέσο εξαγοράς του δημοσίου χρέους²².

Η αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους

Τον Μάιο του 2011 οι εκπρόσωποι της Τρόικα κατέφθασαν στην Αθήνα για να εκτιμήσουν την κατάσταση της Ελληνικής Οικονομίας και τη συμμόρφωση της κυβέρνησης με τις Μνημονιακές δεσμεύσεις, προκειμένου τον Ιούνιο να εκταμιευθεί η πέμπτη δόση του Προγράμματος.

Η οικονομία ήταν σε βαθύτερη ύφεση από την αναμενόμενη, η επανεκτίμηση του ελλείμματος για το τρέχον έτος είχε επιδεινωθεί κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες (από το 8 στο 10% του ΑΕΠ) και το ύψος του δημοσίου χρέους υπολογιζόταν στο 153% του ΑΕΠ.

Η κυβέρνηση ψήφιζε τα αναγκαία μέτρα, αλλά, κάποια από αυτά, είτε δεν μπορούσε είτε δεν επιθυμούσε να τα εφαρμόσει, ενώ το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων καθυστερούσε.

Η κοινωνία «έβραζε». Το κίνημα «Δεν Πληρώνω» και οι «Αγανακτισμένοι» καλούσαν και τους υπόλοιπους πολίτες να αντισταθούν στα κυβερνητικά μέτρα, τα κόμματα της αντιπολίτευσης μιλούσαν για άλλο μίγμα πολιτικής, για επαναδιαπραγμάτευση με τους δανειστές, ενώ πιο ακραίες πολιτικές αναφορές έκαναν λόγο για έξοδο από την ευρωζώνη ή για την μη πληρωμή του χρέους. Οι δημοσκοπήσεις έδειχνα ξεκάθαρα ότι η κυβέρνηση είχε απολέσει πλέον ακόμα και την ανοχή του εκλογικού σώματος.

Τα επιτόκια δανεισμού για τη χώρα είχαν ανέλθει στο 17%, ενώ οι τράπεζες είχαν παγώσει κάθε είδους επιχειρηματική χρηματοδότηση.

Όλα έδειχναν ότι ο βασικός στόχος του Μνημονίου, που ήταν η κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της χώρας μέχρι και το 2012 ώστε από το έτος αυτό και μετά η χώρα να μπορεί να δανειστεί από τις αγορές για να καλύψει τις υποχρεώσεις της αλλά και τις ανάγκες της, ήταν πλέον ανέφικτος. Αυτό συνεπαγόταν ότι η Ελλάδα θα χρειαζόταν πρόσθετη χρηματοδότηση από τους ευρωπαίους εταίρους και το ΔΝΤ.

Η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας, το παραγωγικό της μοντέλο, ο αρνητικός ρυθμός ανάπτυξης που θα «επιτύγχανε» για μια ακόμη χρονιά, συνέτειναν στην πρόβλεψη της περαιτέρω κλιμάκωσης του ποσοστού του χρέους ως προς το ΑΕΠ, το οποίο, με τον τρόπο αυτό, καθίστατο, πλέον, αναμφίβολα μη βιώσιμο.

Στις 9 Ιουνίου 2011 ο Γερμανός Υπουργός Οικονομικών *Wolfgang Schauble*, με σχετικό γράμμα στους ομολόγους του, αποσαφήνισε τη θέση της χώρας του: Το κόστος της όποιας πρόσθετης βοήθεια προς την Ελλάδα θα πρέπει να κατανέμεται με δίκαιο τρόπο μεταξύ των φορολογουμένων και των επενδυτών. Οι κάτοχοι ελληνικών ομολόγων θα πρέπει να αναλάβουν ένα μέρος του κόστους διάσωσης της Ελληνικής οικονομίας. Κατά την άποψη της Γερμανίας, η ανταλλαγή ληξιπρόθεσμων ομολόγων με νέα τα οποία θα λήγουν επτά έτη

²² Ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι αναθεωρημένοι στόχοι έκαναν λόγο για 2,5 δισ. € έως το 2013 και 8,5 δισ. € έως το 2016.

αργότερα μπορεί να αποτελέσει μια ουσιαστική συμμετοχή των επενδυτών στη διάσωση της Ελλάδας. Σε κάθε περίπτωση, κατά την άποψη της Γερμανίας, το θέμα θα πρέπει να έχει διευθετηθεί μέχρι το τέλος Ιουλίου, καθώς, σε διαφορετική περίπτωση, η Ελλάδα θα αντιμετώπιζε τον κίνδυνο άτακτης χρεοκοπίας.

Η αντίδραση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) ήταν άμεση. Ο Πρόεδρος της, *Jean-Claude Trichet*, εξέφρασε την άποψη ότι αν οι κάτοχοι ελληνικών ομολόγων γίνουν μέρος της λύσης, αυτό θα ισοδυναμεί με χρεοκοπία και επιπλέον μια τέτοια λύση θα δημιουργούσε πρόσθετες αναταράξεις στον ήδη ασταθή ευρωπαϊκό χρηματοπιστωτικό τομέα. Κατά την επίσημη άποψη της ΕΚΤ, ο ιδιωτικός τομέας θα μπορούσε με άλλους τρόπους να συμμετάσχει στη λύση του ελληνικού προβλήματος, όπως π.χ. μέσω σχετικών επενδύσεων ή μέσω του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων.

Η Γαλλική κυβέρνηση συντάχθηκε με τη θέση του *Jean-Claude Trichet*, και επαναδιατύπωσε την αντίθεσή της στην προσπάθεια αναδιάρθρωσης του Ελληνικού χρέους. Πολλοί αναλυτές υποστήριζαν ότι ακόμα κι αν η πρόταση της Γερμανίας γινόταν δεκτή, δεν θα έδινε κάποια ουσιαστική λύση στο πρόβλημα της Ελλάδας. Το μόνο που θα επιτυγχάνονταν θα ήταν μια μικρή χρονική μετάθεση του προβλήματος.

Το ΔΝΤ, δεσμευόμενο από το καταστατικό του, αν και εφόσον διαπίστωνε ότι το δημόσιο χρέος της χώρας που χρηματοδοτεί δεν είναι βιώσιμο, έπαυε να εκταμιεύει δόσεις της συμφωνίας χρηματοδότησης που είχε γίνει με το εν λόγω κράτος. Συνεπώς, η διασφάλιση της βιωσιμότητας του Ελληνικού χρέους (τουλάχιστον για τους επόμενους 12 μήνες) ήταν προϋπόθεση για το Ταμείο για να συνεχίσει να χρηματοδοτεί την Ελλάδα.

Την ίδια περίοδο, στα μέσα Ιουνίου (2011) ο οίκος αξιολόγησης *Standard & Poor's* υποβάθμισε την Ελλάδα στο χαμηλότερο επίπεδο αξιολόγησης που προβλέπεται για τα έθνη-κράτη. Στο επίπεδο αυτό η χρεοκοπία δεν αποτελεί ένα πιθανό ενδεχόμενο, αλλά κάτι βέβαιο που είναι θέμα χρόνου να συμβεί.

Η άνοδος του ευρωσκεπτικισμού επέτεινε την ασυμφωνία μεταξύ των κ-μ, και μεταξύ αυτών και των ευρωπαϊκών θεσμών. Το Απρίλιο του 2011 στις Φιλανδικές εκλογές, το ευρωσκεπτικιστικό κόμμα «*Real Finland*» έλαβε το 20%, ενώ αντίστοιχου πολιτικού προσανατολισμού κόμματα στην Ολλανδία και την Αυστρία αύξαναν την πολιτική τους επιρροή. Το εκλογικό σώμα των πιστωτριών χωρών ήταν απρόθυμο να χρηματοδοτήσει εκ νέου την άσπρη δημοσιονομική πολιτική των άλλων κ-μ της ευρωζώνης. Από την άλλη, τα μέτρα λιτότητας, η αύξηση της ανεργίας και η διαρκής πτώση του βιοτικού επιπέδου οδηγούσαν τους «αγανακτισμένους» στην κατάληψη των κεντρικών πλατειών σε Μαδρίτη και Αθήνα, ενώ στην Πορτογαλία και την Ιρλανδία οι απεργίες και οι συγκρούσεις με την αστυνομία ήταν διαρκείς και έντονες.

Το *Ecofin* και το *Eurogroup* συνεδρίασαν για το πρόβλημα βιωσιμότητας του Ελληνικού χρέους στις 19 Ιουνίου 2011 στο Λουξεμβούργο. Κατόπιν έντονων διαφωνιών, στην κοινή ανακοίνωση που τελικά εκδόθηκε ανέφεραν ότι η βιωσιμότητα του Ελληνικού χρέους σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο εξαρτάται από την επιτάχυνση του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων (ύψους 50 δισ. €) ενώ μεσοπρόθεσμα εξαρτάται από την εκπλήρωση των μεταρρυθμίσεων που ήδη περιλαμβάνονταν στο Μνημόνιο, αλλά και από κάποια πρόσθετα δημοσιονομικά μέτρα που θα έπρεπε να λάβει η χώρα μέχρι τα μέσα Ιουλίου (2011). Το *Eurogroup* αναγνώρισε ότι είναι αδύνατο για την Ελλάδα να βγει στις αγορές το 2012 και

για αυτό συμφωνήθηκε ότι η αναγκαία πρόσθετη χρηματοδότηση θα δοθεί από τα κ-μ, αλλά σε αυτή θα συμμετέχει σε εθελοντική βάση και ο ιδιωτικός τομέας (*Private Sector Involvement* -PSI), προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος άτακτης χρεοκοπίας. Επιπλέον, οι ευρωπαίοι υπουργοί οικονομικών κάλεσαν όλα τα πολιτικά κόμματα της Ελλάδας να συνδράμουν με τις δυνάμεις τους στην μεταρρυθμιστική προσπάθεια της Ελληνικής κυβέρνησης.

Τα δημοσιονομικά μέτρα που ζητήθηκαν από το *Eurogroup* στις 19 Ιουνίου, ψηφίστηκαν²³ στις 29 Ιουνίου από το Ελληνικό Κοινοβούλιο παρά τις έντονες κοινωνικές αντιδράσεις και τις πολυπληθείς διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν έξω από τη Βουλή από τις 28 έως τις 30 Ιουνίου.

Η Γερμανία, η Ολλανδία και η Φιλανδία θεωρούσαν ότι ο ιδιωτικός τομέας θα πρέπει συμμετέχει στη μείωση του δημοσίου χρέους της Ελλάδας, μέσω μιας γενναίας μείωσης των απαιτήσεων του κατά τουλάχιστον 50%. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Γαλλία υποστήριζαν τη λύση της εξαγοράς Ελληνικών ομολόγων από την δευτερογενή αγορά με κεφάλαια από το EFSF ή έστω την έκδοση ευρωομολόγων από την ΕΕ για την αποπληρωμή του δημοσίου χρέους της Ελλάδας. Η αντιπρόταση της Γερμανικής πλευράς ήταν η έξοδος της Ελλάδας από τη ζώνη του ευρώ για ένα ικανό χρονικό διάστημα, ώστε εφαρμόζοντας τις συνήθεις νομισματικές πολιτικές με το εγχώριο νόμισμά της να βελτιώσει τη δημοσιονομική της κατάσταση και την ανταγωνιστικότητά της και κατόπιν να επανέλθει στο ευρώ. Επειδή δεν βρισκόταν σημείο σύγκλησης, με κάθε ευκαιρία αναβάλλονταν η όποια απόφαση για την τελική κατεύθυνση επίλυσης του Ελληνικού προβλήματος.

Στις αρχές Ιουλίου (2011) η κατάσταση τόσο για την Ελλάδα όσο και για την ευρωζώνη γενικότερα, ήταν δραματική. Το επιτόκιο δανεισμού που πρόσφεραν οι αγορές στην Ιταλία ήταν το υψηλότερο της τελευταίας δεκαετίας, την πρώτη εβδομάδα του Ιουλίου οι οίκοι αξιολόγησης υποβάθμισαν περαιτέρω την Πορτογαλική οικονομία και στις 14 Ιουλίου και αυτή της Ιρλανδίας. Το ευρώ διαρκώς υποχωρούσε σε σχέση με το δολάριο και η αξία των τραπεζικών μετοχών στα χρηματιστήρια κατρακυλούσε.

Η αναποφασιστικότητα των ευρωπαίων οδηγούσε σε αδράνεια και αυτή με τη σειρά της επιδείνωνε την κατάσταση της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις **21 Ιουλίου 2011**, μετά από πολύωρες διαπραγματεύσεις για την επίλυση του ελληνικού προβλήματος κατέληξε, μεταξύ άλλων, στα εξής:

- Στη δημιουργία ενός νέου προγράμματος βοήθειας στο οποίο θα συμμετέχουν τόσο το ΔΝΤ όσο και ο ιδιωτικός τομέας (σε εθελοντική βάση). Η Ελλάδα θα λάμβανε 109 δισ. € (60 δισ. από το νέο πρόγραμμα και τα υπόλοιπα 49 από τα μη εκταμιευμένα του προηγούμενου προγράμματος)²⁴. Το EFSF θα παρείχε τα κεφάλαια του νέου προγράμματος. Η χρηματοδότηση θα συνοδεύονταν με αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα για την Ελληνική οικονομία και η Τρόικα θα επέβλεπε την εφαρμογή των μέτρων αυτών.

- Το χρονοδιάγραμμα αποπληρωμής θα αναθεωρείτο ως εξής: Τα νέα δάνεια από το EFSF θα τα αποπλήρωνε η Ελλάδα εντός των επόμενων 30 ετών, με μια περίοδο χάριτος 10 ετών και το επιτόκιο θα ήταν κοντά στο 3,5%.

²³ [Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής](#) 2012-2015 (N.3985/2011)

²⁴ Η εκταμίευση θα γινόταν σε δόσεις μέχρι τα μέσα του 2014. Μεταγενέστερα, στα τέλη Σεπτεμβρίου 2011, ο προγραμματισμός της (συνολικής) εκταμίευσης επισπεύτηκε για το τέλος του 2013.

- Η ΕΕ θα βοηθούσε τεχνικά την Ελληνική κυβέρνηση να σχεδιάσει μια στρατηγική οικονομικής ανάπτυξης και προσέλκυσης επενδύσεων, ενώ κεφάλαια από τα διαρθρωτικά ευρωπαϊκά ταμεία (περίπου 15 δισ. €) θα παρέχονταν προκειμένου να ενισχυθεί η εσωτερική αγορά της χώρας.

- Ο ιδιωτικός τομέας θα συμμετείχε μέσω της μείωσης των επιτοκίων δανεισμού και της επιμήκυνσης του χρόνου αποπληρωμής. Η εκτίμηση οφέλους αυτών των μέτρων για την Ελλάδα ανέρχονταν στα 37 δισ. € περίπου.

Τις επόμενες ημέρες αποσαφηνίστηκαν κάποια σημεία της συμφωνίας. Έτσι, οι κάτοχοι Ελληνικών ομολόγων των οποίων η λήξη τους ήταν προ του 2020, θα έχαναν το 21% της ονομαστικής τους αξίας²⁵, ενώ η εθνική συμμετοχή στη χρηματοδότηση από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ένωσης θα μειωνόταν από το 25% στο 5%. Η ΕΚΤ δεσμεύτηκε ότι θα εγγυηθεί τη ρευστότητα του Ελληνικού τραπεζικού συστήματος μέχρι του ύψους των 35 δισ. €, ώστε το σύστημα να μην καταρρεύσει μετά το κούρεμα των ομολόγων που το τελευταίο παρακρατούσε στα χαρτοφυλάκιά του.

Μετά τη συμφωνία της 21^η Ιουλίου η κατάσταση αντί να εξομαλυνθεί, επιδεινώθηκε. Η ύφεση της Ελληνικής οικονομίας ήταν πάλι μεγαλύτερη από την αναμενόμενη, ενώ η περισολή δαπανών του δημοσίου ή άλλα μέτρα, όπως η απελευθέρωση των κλειστών επαγγελμάτων ή οι ιδιωτικοποιήσεις απαιτούσαν χρόνο για να υλοποιηθούν. Τα πρόσθετα μέτρα για τη μείωση του ελλείμματος που ζήτησε η Τρόικα στις αρχές Σεπτεμβρίου από τον Έλληνα Υπουργό Οικονομικών (*Ευάγγελο Βενιζέλο*), ανάγκασαν τον τελευταίο να διακόψει τις συνομιλίες. Το κλίμα που είχε διαμορφωθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο ήταν εχθρικό για την Ελλάδα.

Σε έκθεσή της η Τρόικα τον Οκτώβριο 2011 προέβλεπε ότι η χώρα δεν θα μπορέσει να βγει στις αγορές πριν το 2021, το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ θα έφτανε το 186% του ΑΕΠ το 2013, ενώ οι χρηματοδοτικές ανάγκες της χώρας μέχρι το 2020 υπολογίζονταν στα **252 δισ. €**, πλέον των δανείων που είχε ήδη λάβει μέχρι τότε. Μάλιστα, η εκτίμηση αυτή συνυπολόγιζε και προεξοφλούσε ακόμα και την επιτυχή εφαρμογή του «κούρεματος» των Ελληνικών ομολόγων κατά 21%, όπως είχε προγραμματιστεί από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 21^η Ιουλίου.

Το Οκτώβριο του 2011 τα κ-μ της ευρωζώνης τα απασχολούσε κυρίως το ύψος του κεφαλαίου του EFSF και δευτερευόντως η αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους. Τα 440 δισ. € που είχαν προβλεφθεί ως προίκα του Ταμείου δεν ήταν πλέον αρκετά. Η Πορτογαλία και η Ιρλανδία είχαν ήδη λάβει χρηματοδότηση από το Ταμείο και στην περίπτωση που και η Ιταλία εντασσόταν στον Μηχανισμό τα κεφάλαια θα αποδεικνύονταν ανεπαρκή. Για να

²⁵ Εκείνη την περίοδο η αγοραστική αξία των Ελληνικών ομολόγων ήταν κοντά στο 40 με 60 % της ονομαστικής τους αξίας. Άρα, η εξαγορά (ή η ανταλλαγή) τους με νέα ομόλογα στο 80% της ονομαστικής τους αξίας θα θεωρείτο συμφέρουσα για τον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος εθελοντικά θα έσπευδε να επωφεληθεί. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα θα εξαγόραζε παλαιά ομόλογα του Ελληνικού δημοσίου των οποίων η αγοραστική αξία ήταν σημαντικά υποδεέστερη της αξίας με τα οποία θα τα εξαγόραζε. Βέβαια, διάφορα πρόσθετα τεχνικά θέματα, όπως π.χ. η υποχρέωση των ιδιωτών που θα εντάσσονταν εθελοντικά στο «κούρεμα» να συμμετέχουν με το 70-90% του συνόλου των ομολόγων που κατείχαν και έληγαν την επόμενη 15ετία, τους έκανε αρχικά ιδιαίτερα διστακτικούς και απρόθυμους να συμμετάσχουν στην ανακεφαλαιοποίηση.

αποφευχθεί το ενδεχόμενο της έλλειψης ρευστότητας στα κ-μ που αντιμετώπιζαν προβλήματα δανεισμού από τις αγορές, για να περιοριστούν οι ανησυχίες των αγορών αλλά και για να αποκατασταθεί η αξιοπιστία του ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος θα έπρεπε, κατά κάποιες εκτιμήσεις, τα κεφάλαια του Μηχανισμού να αυξηθούν στο 1 τρισ. €. Η Γερμανία και η Γαλλία είχαν διστάμενες απόψεις. Κατά την οπτική της Γαλλίας το EFSF θα έπρεπε να λάβει τη θεσμική υπόσταση τράπεζας και να χρηματοδοτείται απευθείας από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Με τον τρόπο αυτό θα παρακάμπτονταν και η απαγόρευση της χρηματοδότησης των κ-μ απευθείας από την ΕΚΤ. Η Γερμανία και η ΕΚΤ διαφωνούσαν με την εν λόγω πρόταση. Κατόπιν η Γαλλία πρότεινε η ΕΚΤ να λειτουργεί ως εγγυητής για να μπορεί το Ταμείο (EFSF) να αντλεί τα αναγκαία κεφάλαια (1 τρισ. €) απευθείας από τις αγορές. Η Γερμανία διαφωνούσε με την εν λόγω προοπτική καθώς θεωρούσε ότι η ανακεφαλαιοποίηση του τραπεζικού συστήματος των κ-μ θα πρέπει να παραμείνει υποχρέωση και ευθύνη των ίδιων των κ-μ. Αντιθέτως, η Γαλλία ήθελε την ανακεφαλαιοποίηση του τραπεζικού συστήματος των κ-μ από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς καθώς γνώριζε ότι το τραπεζικό της σύστημα ήταν εκτεθειμένο σε Ελληνικά ομόλογα και αυτό αύξανε τον κίνδυνο της υποβάθμισης της πιστοληπτικής της ικανότητας. Επιπλέον, τα δύο κυρίαρχα κράτη (Γαλλία και Γερμανία) διαφωνούσαν ακόμα και στο ύψος του αναγκαίου κουρέματος του Ελληνικού χρέους. Η Γερμανία υποστήριζε ότι το ύψος του «κουρέματος» θα πρέπει να είναι κοντά στο 50% προκειμένου να γίνει βιώσιμο, ενώ αντίθετα η Γαλλία, ενδεχομένως και λόγω της έκθεσης του τραπεζικού της τομέα, θεωρούσε ότι δεν θα έπρεπε να υπερβεί το 21%, όπως άλλωστε είχε συμφωνηθεί στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 21^{ης} Ιουλίου.

Τελικά στο Eurozone summit στις **26 Οκτωβρίου 2011** αποφασίστηκε οριστικά η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους. Η Ελλάδα και τα μέρη του ιδιωτικού τομέα (θεσμικοί και μη, επενδυτές) θα έπρεπε να συμφωνήσουν σε εθελοντική βάση να ανταλλάξουν τα παλαιά Ελληνικά ομόλογα που είχαν στα χαρτοφυλάκιά τους με νέα των οποίων η ονομαστική αξία θα ήταν μειωμένη κατά 50% σε σχέση με την ονομαστική αξία των παλαιών. Η συμφωνία θα αφορούσε όλα τα ομόλογα και όχι μόνο εκείνα που έληγαν πριν το 2020 όπως είχε αποφασιστεί στις 21 Ιουλίου. Τα κ-μ θα συνεισέφεραν περίπου 30 δισ. € εν είδει αποζημίωσης για τις απώλειες που θα υφίσταντο οι ομολογιούχοι και η ανταλλαγή των ομολόγων προγραμματίστηκε να γίνει τους πρώτους μήνες του 2012. Επιπλέον, τα κ-μ της Ευρωζώνης συμφώνησαν, στη βάση ενός νέου Μνημονίου που θα αντικαθιστούσε το πρώτο και που θα το ψήφιζε εκ νέου το Ελληνικό Κοινοβούλιο, να δώσουν στην Ελλάδα άλλα 100 δισ. € για να αντιμετωπίσει τις υποχρεώσεις και τις ανάγκες χρηματοδότησής της έως το 2014.

Η νεότερη λύση και η πρόταση για δημοψήφισμα.

Ο στόχος που τέθηκε στη συμφωνία των Ευρωπαϊκών Θεσμών στις 26.10.2011, ήταν το Ελληνικό χρέος να καταστεί βιώσιμο. Ως τέτοιο, τουλάχιστον κατά την τρέχουσα εκείνη την περίοδο πολιτική άποψη, θα μπορούσε να θεωρηθεί αν μειωνόταν στο 120% του ΑΕΠ έως το 2020. Ακόμα κι έτσι, η απομείωση της ονομαστικής αξίας των ομολόγων κατά 50% δεν διασφάλιζε από μόνη της την επίτευξη του εν λόγω στόχου. Έτσι, η μείωση των δαπανών και η αύξηση των εσόδων του Ελληνικού κράτους ήταν ζωτικής σημασίας και η προσπάθεια που θα έπρεπε να καταβληθεί για την επίτευξή τους ήταν για ακόμα μια φορά κρίσιμη.

Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί το προηγούμενο διάστημα είχαν καταφέρει, σε συνεννόηση με τις αγορές, αυτό το «κούρεμα» των Ελληνικών ομολόγων να μην θεωρηθεί ως πιστωτικό γεγονός και άρα να μην δρομολογήσει ανάλογες ασφαλιστικές και χρηματοοικονομικές εξελίξεις.

Τεχνικές λεπτομέρειες, όπως το επιτόκιο των νέων ομολόγων, η διάρκεια ωρίμανσής τους, η χρονική διάρκεια χάρητος κ.ο.κ. θα καθορίζονταν τις επόμενες ημέρες.

Η συμφωνία επέφερε ένα κλίμα ευφορίας τόσο στο ευρωπαϊκό όσο και στο αμερικανικό πολιτικό επίπεδο. Αντίθετα ήταν τα πράγματα στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό. Η αντιπολίτευση υποστήριζε ότι η πολιτική του «κουρέματος» του χρέους καταδικάζει τη χώρα σε δεκαετή λιτότητα και ότι ο έλεγχος της μείωσης των δαπανών και της αύξησης των εσόδων της χώρας από τους πιστωτές, όπως προέβλεπε η συμφωνία, περιορίζει τα εθνικά κυριαρχικά δικαιώματα άσκησης δημοσιονομικής πολιτικής. Με άλλα λόγια, κατά την ρητορική της αντιπολίτευσης, η χώρα με τη συμφωνία αυτή παραδίδεται στους δανειστές.

Στις 31 Οκτωβρίου 2011, ο Πρωθυπουργός (*Γιώργος Παπανδρέου*), αμέσως μετά την επιστροφή του από τις Βρυξέλλες γνωστοποιεί την πρόθεσή του να προκηρύξει δημοψήφισμα. Στο Υπουργικό Συμβούλιο της επόμενης ημέρας ανέφερε ότι ο λαός θα πρέπει να πει ένα Ναι ή ένα Όχι στη συμφωνία, Ναι ή Όχι στην Ευρώπη, Ναι ή Όχι στο ευρώ.

Η πρόθεση του Πρωθυπουργού, με δεδομένο το χαμηλό πολιτικό έρεισμα της κυβέρνησης στο εκλογικό σώμα, την έντονη κριτική της αντιπολίτευσης για την συμφωνία και την κοινωνία σε αναβρασμό, ήταν να λάβει την έγκριση του Ελληνικού λαού για την ψήφιση του 2^{ου} Μνημονίου και των μέτρων που θα το συνόδευαν.

Η αντίδραση της Γερμανίας και της Γαλλίας, ήταν έντονη. Αφενός έχει αποδειχθεί ότι σε τέτοιου είδους δημοψηφίσματα σε τόσο κρίσιμες περιόδους, η συμπεριφορά του εκλογικού σώματος δεν αφορά στην αποτύπωση της πραγματικής προτίμησής του στο ερώτημα που τίθεται, αλλά εκφράζεται η στήριξη ή η αποστροφή του εκλογικού σώματος στην κυβέρνηση. Αφετέρου, αν ο λαός της Ελλάδας ερωτηθεί για το εάν θέλει ή όχι τη βοήθεια που του παρέχεται, τότε γιατί και τα εκλογικά σώματα των πιστωτριών χωρών να μην εκφράσουν κι αυτά την άποψή τους για την παροχή ή όχι αυτής της βοήθειας προς τον Ελληνικό λαό; Σημειώνεται ότι η συμφωνία θα έπρεπε να επικυρωθεί από όλα τα Κοινοβούλια των εταίρων της Ελλάδας, σύμφωνα με την απόφαση της 26^{ης} Οκτωβρίου 2011.

Στις 2 Νοεμβρίου 2011 στις Κάννες, η Merkel και ο Sarkozy, οι Πρόεδροι του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και η επικεφαλής του ΔΝΤ συναντήθηκαν με τον Έλληνα Πρωθυπουργό μεταφέροντάς του την έντονη δυσφορία τους. Ζήτησαν το ερώτημα στο δημοψήφισμα να είναι Ναι ή Όχι στην παραμονή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και το δημοψήφισμα να έχει διεξαχθεί το αργότερο μέχρι τις αρχές Δεκεμβρίου. Επιπλέον τόνισαν ότι η εκταμίευση της επόμενης δόσης θα γίνει μετά το δημοψήφισμα και εφόσον αυτό έχει θετική έκβαση.

Στην επιστροφή της κυβερνητικής αποστολής από τις Κάννες, ο Πρωθυπουργός εξακολουθούσε να θεωρεί χρήσιμο και αναγκαίο το δημοψήφισμα. Ο Υπουργός Οικονομικών *Ευάγγελος Βενιζέλος* διαφώνησε και μάλιστα αμέσως μετά την προσγείωση

του κυβερνητικού αεροσκάφους στην Ελλάδα (ξημερώματα, Πέμπτης 3 Νοεμβρίου 2011), εξέδωσε σχετική δήλωση με την οποία τασσόταν ευθέως κατά της διεξαγωγής του.

Ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης την ίδια ημέρα (3.11.2011) δήλωσε ότι θα ψηφίσει το 2^ο Μνημόνιο στη Βουλή και ζήτησε το σχηματισμό νέας (προσωρινής) κυβέρνησης της οποίας δεν θα ηγείτο ο νυν Πρωθυπουργός.

Ο Γιώργος Παπανδρέου, το απόγευμα της ίδιας ημέρας καλωσόρισε τη μεταστροφή της στάσης της αξιωματικής αντιπολίτευσης για ψήφιση του 2^{ου} Μνημονίου και ζήτησε ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή ώστε το κόμμα του, αναντίρρητα, να έχει (δια της επιβεβαίωσης της δεδηλωμένης) τον πρώτο λόγο στο σχηματισμό της νέας Κυβέρνησης.

Στις 10 Νοεμβρίου 2011 σχηματίστηκε κυβέρνηση «ειδικού σκοπού» με Πρωθυπουργό τον Λουκά Παπαδήμο²⁶. Τη νέα κυβέρνηση στήριξαν το ΠΑΣΟΚ, η ΝΔ και ο ΛΑΟΣ. Ο «ειδικός σκοπός» της νέας κυβέρνησης θα ήταν η εφαρμογή των αποφάσεων της 26^{ης} Οκτωβρίου. Ο *Αντώνης Σαμαράς* αρχικά είχε ζητήσει, στο πλαίσιο της συμφωνίας των τριών κομμάτων, η νέα κυβέρνηση να καθορίσει συγκεκριμένη ημερομηνία διεξαγωγής των επόμενων βουλευτικών εκλογών (η πρότασή του ήταν για τις 19.2.2012), αλλά τελικά συναινέσε στο να καθοριστεί σχετική ημερομηνία μετά την δρομολόγηση της επίτευξης του βασικού σκοπού της νέας κυβέρνησης.

Η κυβέρνηση του Λουκά Παπαδήμου έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης²⁷ από τη Βουλή στις 15.11.2011.

Η Κυβέρνηση ειδικού σκοπού

Η νέα κυβέρνηση έπρεπε άμεσα να προβεί στις εξής ενέργειες: (α) διαπραγματεύσεις με την Τρόικα και οριστική συμφωνία για τις όρους του νέου Μνημονίου, (β) επικύρωση της οριστικής συμφωνίας από το Ελληνικό Κοινοβούλιο και έγκριση από το *Eurogroup*, (γ) προώθηση αποφάσεων σχετικών με την ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών, (δ) διαπραγματεύσεις με τους ιδιώτες δανειστές και συμφωνία για τους όρους εμπλοκής τους στην απομείωση των χρέους (*Private Sector Involvement –PSI*), και (ε) επικύρωση του νέου Μνημονίου από τα Κοινοβούλια των άλλων κ-μ της Ευρωζώνης. Κατόπιν, η Κυβέρνηση θα έπρεπε να «περάσει» από την ΒτΕ όλα τα ειδικότερα δημοσιονομικά μέτρα και τις διαρθρωτικές αλλαγές που καθορίζονταν στο κείμενο του Μνημονίου.

Ο χρόνος πίεζε ασφυκτικά τη νέα κυβέρνηση. Πέρα από τις ανωτέρω ενέργειες, που οι πλέον αισιόδοξοι θεωρούσαν ότι μπορούν να ολοκληρωθούν έως τα μέσα Φεβρουαρίου 2012, η Ελληνική κυβέρνηση χρειαζόταν επειγόντως τα 8 δισ. € της έκτης δόσης του 1^{ου} Μνημονίου. Τα χρήματα αυτά ήταν αναγκαία για την αποπληρωμή υποχρεώσεων στα μέσα Δεκεμβρίου (2011). Σύμφωνα με το 1^ο Μνημόνιο η εν λόγω δόση θα εκταμιεύονταν το Σεπτέμβριο, αλλά η Τρόικα, εξαιτίας της διαφωνίας της με την ελληνική πλευρά για τα πρόσθετα μέτρα που έκρινε σκόπιμο να ληφθούν (τον Σεπτέμβριο 2011), τελικά εισηγήθηκε την εκταμίευσή της τον Οκτώβριο. Όμως, η δόση δεν εκταμιεύθηκε ούτε τον Οκτώβριο καθώς οι σκέψεις για το δημοψήφισμα μπλόκαραν την εκταμίευση. Τα χρήματα αυτά, τελικά εκταμιεύτηκαν στις 21 Νοεμβρίου μετά από πολιτική παρέμβαση της ΕΕ και μετά

²⁶ Ο Λουκάς Παπαδήμος είχε διατελέσει Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος την περίοδο ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ και για πολλά έτη ήταν αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

²⁷ 255 από τους συνολικά 300 Βουλευτές, υπερψήφισαν τις προγραμματικές δηλώσεις της νέας Κυβέρνησης.

από την ενυπόγραφη αμοιβαία δέσμευση των Γ. Παπανδρέου και Α. Σαμαρά για την τήρηση των δεσμεύσεων που η Ελληνική πλευρά αναλάμβανε.

Είναι σαφές ότι η νέα κυβέρνηση με την ανάληψη των καθηκόντων της βρισκόταν αντιμέτωπη, πέραν των άλλων, και με δύο μείζονα πολιτικά προβλήματα: Την έλλειψη εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας της χώρας, από την πλευρά των εταίρων της, και την κόπωση των πολιτών από την μακροχρόνια ύφεση της οικονομίας και τις διαρκείς διακηρύξεις μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών, που, όμως, είτε δεν υλοποιούνταν είτε η υλοποίησή τους επέτεινε την ύφεση και την ανεργία.

Στην Ιταλία, την ίδια περίοδο (Νοέμβριος 2011), η άνοδος του επιτοκίου δανεισμού της χώρας (από το 4,85% τον Ιανουάριο 2011, στο 7,11 % το Νοέμβριο) σε συνδυασμό με το υψηλό χρέος (περίπου 120% του ΑΕΠ) και το γεγονός ότι η κυβέρνηση του *Silvio Berlusconi* δεν είχε λάβει τα αναγκαία διορθωτικά μέτρα, παρά τις έγκαιρες προειδοποιήσεις της Ένωσης, δημιουργούσαν μια ιδιαίτερα δυσοίωνη προοπτική για την Ιταλική οικονομία. Η μη βιωσιμότητα του Ιταλικού χρέους ήταν πλέον ένα πιθανό ενδεχόμενο και οι ανάγκες χρηματοδότησης της Ιταλικής οικονομίας ξεπερνούσαν τους υφιστάμενους σχεδιασμούς της ευρωζώνης. Η κυβερνητική κρίση στην Ιταλία αμβλύθηκε με το σχηματισμό τεχνοκρατικής κυβέρνησης υπό τον *Mario Monti* το Νοέμβριο του 2011, αλλά ο κίνδυνος μετάδοσης της ελληνικής κρίσης και στην Ιταλία ήταν ορατός.

Στα μέσα Δεκεμβρίου (2011) η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) διέθεσε, συνολικά, 489 δισ. € σε 500 ευρωπαϊκές τράπεζες υπό τη μορφή δανείων τριετούς διάρκειας. Η κίνηση αυτή εξυπηρετούσε τρεις στόχους: (α) την αποτροπή της πιθανότητας κατάρρευσης κάποιας ευρωπαϊκής τράπεζας, κάτι που θα είχε απρόβλεπτες συνέπειες για την ΕΕ, (β) την αύξηση της ρευστότητας για την αντιστροφή της υφεσιακής πορείας της ευρωπαϊκής οικονομίας, και (γ) τη διευκόλυνση δανεισμού των ευρωπαϊκών κρατών από το τραπεζικό τους σύστημα. Αυτή η κίνηση της ΕΚΤ σε συνδυασμό με τις αποφάσεις του *EMU summit* της 9^{ης} Δεκεμβρίου του 2011, στο οποίο αποφασίστηκε η δρομολόγηση διαδικασιών δημιουργίας (ενιαίας) ευρωπαϊκής οικονομικής πολιτικής και η ενίσχυση της «οικονομικής διακυβέρνησης» στο επίπεδο της Ευρωζώνης, δημιούργησε μια μικρή αισιοδοξία για την εξέλιξη των Ευρωπαϊκών θεμάτων.

Τα μακροοικονομικά του 2^{ου} Μνημονίου και το PSI.

Την Κυριακή 12 Φεβρουαρίου 2012, την ημέρα επικύρωσης του 2^{ου} Μνημονίου από τη ΒτΕ, στους δρόμους της Πρωτεύουσας οργανωμένες ομάδες ατόμων κατέστρεφαν περιουσίες και προέβαιναν σε λεηλασίες. Η Αστυνομία επικέντρωσε την προσπάθειά της στην προστασία του Κοινοβουλίου χάνοντας έτσι κάθε έλεγχο στους δρόμους της πόλης.

Είκοσι δύο (22) Βουλευτές του ΠΑΣΟΚ και είκοσι ένας (21) της ΝΔ δεν υπερψήφισαν τη Συμφωνία και διαγράφησαν από τις κοινοβουλευτικές ομάδες των κομμάτων στις οποίες ανήκαν.

Από τα μέσα περίπου του προηγούμενου μήνα η Τρόικα διαπίστωνε ότι η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας διαρκώς και επιδεινώνονταν. Με νεώτερες εκτιμήσεις εκφράστηκαν επιφυλάξεις για το εάν και κατά πόσο το πακέτο των 130 δισ. € του νέου δανείου (υπό τους όρους του 2^{ου} Μνημονίου), το «κούρεμα» των ομολόγων κατά 50% και το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων ύψους 50 δισ. € καθώς και τα λοιπά δημοσιονομικά μέτρα, ήταν αρκετά

για να μειώσουν το δημόσιο χρέος της Ελλάδας στο 120% του ΑΕΠ μέχρι το 2020. Οι εκτιμήσεις έκαναν λόγο για απόκλιση της τάξης του 9% και ως εκ τούτου στις συζητήσεις με τους ιδιώτες επενδυτές εξετάστηκε το ενδεχόμενο αύξησης του ποσοστού του «κουρέματος» ή μείωσης του επιτοκίου των νέων ομολόγων. Οι ιδιώτες (εκπροσωπούμενοι από το Institute for International Finance –IIF) διαφώνησαν και αποχώρησαν από τις διαπραγματεύσεις με την Ελληνική πλευρά.

Το ΔΝΤ και η Γερμανία άσκησαν αφόρητες πιέσεις στους ιδιώτες προκειμένου να δεχθούν «κούρεμα» στο 53% της ονομαστικής αξίας των ομολόγων που κατείχαν (έναντι του 50% που είχε αρχικώς καθοριστεί) και μεγάλη μείωση του επιτοκίου στο 2%, περίπου, έναντι 4-5% που ζητούσαν οι ιδιώτες. Το Ταμείο και η Γερμανία τόνισαν στην άλλη πλευρά ότι αν η συμφωνία δεν έκλεινε μέχρι 20 Μαρτίου 2012 (όπου η Ελλάδα έπρεπε να εξαγοράσει ληξιπρόθεσμα ομόλογα ύψους 14,5 δισ. €), τότε το ενδεχόμενο χρεοκοπίας της χώρας θα ήταν ορατό και τότε και οι ίδιοι θα είχαν να κερδίσουν πολύ λιγότερα σε σχέση με αυτά που η παρούσα πρόταση τους διασφάλιζε.

Τα 130 δισ. € που θα λάμβανε η χώρα ως νέο δάνειο θα κατανέμονταν ως εξής: (α) 30 δισ. € θα λάμβανε σε μετρητά ή σε ομόλογα του EFSF τα οποία θα αγόραζε η Ελλάδα, προκειμένου να πληρώσει ένα «μπόνους» στους ομολογιούχους για τη συμφωνία που δέχθηκαν, (β) 30 δισ. € για την αγορά ομολόγων από το EFSF που θα τα χρησιμοποιούσε για ανταλλαγή παλαιών Ελληνικών ομολόγων με νέα, Ελληνικά και του EFSF, (γ) 35-40 δισ. € για την αναγκαία ανακεφαλαιοποίηση των Ελληνικών τραπεζών λόγω των απωλειών που θα είχαν από την αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους, (δ) 5 δισ. € για την πληρωμή οφειλόμενων τόκων σε ομόλογα πριν την αναδιάρθρωση, και (ε) τα υπόλοιπα 25-30 δισ. € (μαζί με τα 34 δισ. € που δεν είχαν καταβληθεί μέχρι τότε από το δάνειο του πρώτου Μνημονίου) με τα οποία η Ελλάδα θα πλήρωνε μελλοντικές υποχρεώσεις σε τόκους ή θα κάλυπτε χρηματοδοτικές ανάγκες από υποχρεώσεις που δεν περιλαμβάνονταν στις ανωτέρω αναφερόμενες.

Σε ό,τι αφορά το «κούρεμα» της ονομαστικής αξίας των Ελληνικών ομολόγων, υπολογίζεται μεσοσταθμικά στο 53,5%²⁸. Το συνολικό όφελος της Ελλάδας από την αναδιάρθρωση του χρέους της ανέρχεται στα **107 δισ. €**.

Επιπλέον, με το νέο δάνειο (υπό τους όρους του 2^{ου} Μνημονίου) συμφωνήθηκε απ' όλα τα κ-μ να μειώσουν το επιτόκιο δανεισμού του δανείου από το 1^ο Μνημόνιο στο 1,5%. Αυτό θα επέφερε ένα **ετήσιο** όφελος της τάξης των **3 δισ. €** για τον Ελληνικό προϋπολογισμό.

Μετά το *Eurogroup* της 21^{ης} Φεβρουαρίου (2012), όπου τέθηκε σε ισχύ το νέο δάνειο (και συνακόλουθα το 2^ο Μνημόνιο), ο Πρωθυπουργός *Λ. Παπαδήμος* εμφανίστηκε αισιόδοξος

²⁸ Με βάση το σχεδιασμό, η Ελλάδα θα έπρεπε να απευθύνει ανοιχτή πρόσκληση στους ομολογιούχους για την ανταλλαγή παλαιών με νέα ομόλογα. Λεπτομέρειες για την ανταλλαγή δεν αναφέρονται, αλλά σύμφωνα με προηγούμενες διαπραγματεύσεις, τα ομόλογα των οποίων η ωρίμανση ήταν στα 11 έως 30 χρόνια θα αγοράζονταν (με νέα Ελληνικά ομόλογα) στο 31,5% της ονομαστικής τους αξίας, ενώ εκείνα που έληγαν σε δύο χρόνια θα αγοράζονταν (με την μορφή ομολόγων του EFSF) στο 15% της ονομαστικής τους αξίας. Το επιτόκιο θα ήταν 2% για τα Ελληνικά ομόλογα μέχρι τον Φεβρουάριο του 2015 και κατόπιν θα ανέβαινε στο 3% για τα επόμενα πέντε χρόνια (έως το 2020), στο 3,65% το 2021 και στο 4,3% από το 2021 έως τον Φεβρουάριο του 2042.

δηλώνοντας: «αν το πρόγραμμα εφαρμοστεί αποτελεσματικά, τα προβλήματα θα ξεπεραστούν μέχρι το 2013 και θα ξεκινήσει σταδιακά η ανάπτυξη».

Από τη συντεταγμένη αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους έγινε φανερό στις αγορές και στους επενδυτές ότι τα κυρίαρχα κράτη είναι σε θέση τα αλλάζουν τους όρους των κρατικών ομολόγων όταν αυτό καθίσταται αναγκαίο και, επιπλέον, ότι οι επενδυτές επιμερίζονται ένα σημαντικό κόστος όταν επενδύουν (λειτουργώντας κερδοσκοπικά) σε ομόλογα κρατών που ασκούν (επαναλαμβανόμενα) μη-συνετή οικονομική διαχείριση. Μερικοί αναλυτές υποστήριξαν χαιρέκακα ότι οι αγορές δεν ξεχνούν και, συναφώς, η επιστροφή της Ελλάδας στις αγορές όταν γίνει θα είναι αρκετά επώδυνη για την ίδια.

Η κατάσταση μετά την έγκριση του 2^{ου} Μνημονίου

Στις 24 Φεβρουαρίου 2012 η Ελληνική κυβέρνηση κάλεσε τους κατόχους ελληνικών ομολόγων που θα ήθελαν να συμμετέχουν στο πρόγραμμα ανταλλαγής να το δηλώσουν έως το βράδυ της 8^{ης} Μαρτίου.

Κάτοχοι ομολόγων συνολικής αξίας 171,3 δισ. € ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα. Αυτό σήμαινε ότι η Ελλάδα θα ενεργοποιούσε τις ρήτρες συλλογικής δράσης (CACs) και έτσι ομόλογα αξίας **197 δισ. €** (σε σύνολο 206 δισ. €), ή περίπου το 96% του ομολογιακού χρέους του Ελληνικού Δημοσίου, θα συμμετείχαν στην αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους. Αυτή ήταν η μεγαλύτερη ανταλλαγή ομολόγων που έχει γίνει ποτέ και θα μείωνε το δημόσιο χρέος της χώρας κατά, περίπου, **105 δισ. €**.

Η αναδιάρθρωση δεν επηρέαζε όμως μόνο τις τράπεζες, τους ξένους και εγχώριους επενδυτές, αλλά, επίσης, και τα ασφαλιστικά ταμεία και τους μικροεπενδυτές που είχαν τοποθετήσει τις αποταμιεύσεις τους σε ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου. Η Ελληνική κυβέρνηση δήλωσε ότι θα εξετάσει το ενδεχόμενο αποζημίωσης των ασφαλιστικών ταμείων και των μικρο-ομολογιούχων, άλλα, άμεσα (στις 9.3.2012), το *Eurogroup* επισήμανε ότι η Ελλάδα θα πρέπει να μην παρεκκλίνει του προγράμματος και τόνισε ότι κανένας κάτοχος Ελληνικών ομολόγων δεν θα πρέπει να αποζημιωθεί άμεσα ή έμμεσα.

Η ανταλλαγή των παλαιών με τα νέα ομόλογα ξεκίνησε στις 14 Μαρτίου 2012.

Το ΔΝΤ, αφού πλέον είχε εκπληρωθεί το προαπαιτούμενο της συμμετοχής του στο 2^ο χρηματοδοτικό πρόγραμμα της Ελλάδας, δηλ. αυτό της βιωσιμότητας του ελληνικού χρέους, καθόρισε τη συμμετοχή του στα 28 δισ. € τα οποία θα εκταμιεύονταν σε 17 δόσεις τα επόμενα τέσσερα χρόνια.

Οι χρόνιες παθολογίες της Ελληνικής οικονομίας την περίοδο αυτή γίνονταν όλο και πιο φανερές. Σε αναφορά της Task Force²⁹ τον Μάρτιο του 2012 επισημάνθηκε ότι ένα μεγάλο ύψος διαθέσιμων κεφαλαίων από την ΕΕ παρέμεναν ανεκμετάλλευτα από το Ελληνικό κράτος. Για παράδειγμα, 14,5 δισ. € από τα Ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία, εκ των οποίων τα 4 δισ. € αφορούσαν μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, παρέμεναν σε αδράνεια. Η Ελληνική κυβέρνηση ήταν ενήμερη, αλλά η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση αδυνατούσε να τα διαχειριστεί αποτελεσματικά, με διαφάνεια και με συνέπεια στην προκαθορισμένη στόχευση για την οποία, κατά περίπτωση, διατίθενται. Ξεκίνησε από την Task Force μια

²⁹ Μια ομάδα ευρωπαϊών τεχνοκρατών για την υποβοήθηση της ελληνικής δημόσιας διοίκησης στην προσπάθεια υλοποίησης των εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμίσεων στη λειτουργία της Δ.Δ.

προσπάθεια προτεραιοποίησης των projects και ηλεκτρονικής παρακολούθησης της πορείας τους ώστε να είναι εφικτός ο διαρκής έλεγχος της προόδου τους και η συμμόρφωση με τους κανόνες και τους σκοπούς χρηματοδότησής τους.

Η αναποτελεσματικότητα της Διοίκησης, η αποστροφή στις μεταρρυθμίσεις, το εξαιρετικά πολύπλοκο νομοθετικό σύστημα, η επικράτηση του συστήματος της πατρωνίας, οι κομματικές αψιμαχίες και οι ακραίες κοινωνικές και πολιτικές διαιρέσεις για κάθε θέμα συνθέταν το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό της καθημερινότητας.

Τον Απρίλιο του 2012, κι ενώ υπήρχε η πεποίθηση ότι τα πράγματα στην οικονομία θα βελτιώνονταν, καθώς ήταν ήδη σε εφαρμογή το 2^ο χρηματοδοτικό πρόγραμμα και είχε κλείσει η συμφωνία ανταλλαγής ομολόγων, εντούτοις τα πράγματα χειροτέρευαν. Η Ελληνική οικονομία εμφανιζόταν απομονωμένη. Οι προμηθευτές των ελληνικών επιχειρήσεων δέχονταν παραγγελίες μόνον εφόσον λάμβαναν προκαταβολικά και σε μετρητά τις αξίες των παραγγελιών, ενώ οι πιστωτικές ανάγκες των επιχειρήσεων δεν καλύπτονταν από το Ελληνικό τραπεζικό σύστημα. Οι εκτιμήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος έκαναν λόγο για ύφεση μεγαλύτερη της αναμενόμενης (η νέα εκτίμηση για το τρέχον έτος ήταν στο -5% έναντι της αρχικά προβλεπόμενης στο -4,5%) και η ανεργία είχε εκτοξευτεί στο 22%. Η κατανάλωση είχε περιοριστεί και οι καταθέτες, λόγω του οικονομικού κλίματος, απέσυραν με σταθερό ρυθμό τις αποταμιεύσεις τους από το Ελληνικό τραπεζικό σύστημα.

Στο πολιτικό επίπεδο, η χώρα ετοιμάζονταν για τις βουλευτικές εκλογές της 6^{ης} Μαΐου. Στη Βουλή, μαζί με τα αναγκαία μέτρα για την υλοποίηση των υποχρεώσεων που απέρρεαν από το 2^ο Μνημόνιο, η κυβέρνηση και οι βουλευτές κατέθεταν σωρηδόν τροπολογίες με αντικείμενο τη νομοθετική διευθέτηση ατομικών ή κλαδικών απαιτήσεων μικρών ή μεγαλύτερων ομάδων συμφερόντων. Ενώ, κατά την προεκλογική περίοδο, η κυβέρνηση *Παπαδήμου* ανέστειλε ουσιαστικά τις δραστηριότητές της (πέραν του θέματος της ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών), καθώς τα κόμματα που τη στήριζαν φοβόντουσαν ένα ενδεχόμενο πολιτικό κόστος της τελευταίας στιγμής, που θα είχε αντίκτυπο στο εκλογικό αποτέλεσμα.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο τα πράγματα βρίσκονταν σε κρίσιμη καμπή.

Στα μέσα Απριλίου (2012) η Ιταλική κυβέρνηση εξήγγειλε ότι η ύφεση στην Ιταλική οικονομία ήταν υψηλότερη της αναμενόμενης και γι' αυτό δεν θα μπορέσει να επιτύχει ισοσκελισμένο προϋπολογισμό το επόμενο έτος (2013), αλλά δύο χρόνια αργότερα (δηλ. το 2015), παραβιάζοντας έτσι τη συμφωνία που είχε κάνει με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Τον Μάιο, η Ισπανία είδε την τέταρτη μεγαλύτερη τράπεζα της χώρας να ζητά κρατική ενίσχυση ύψους 23 δισ. € προκειμένου να αποφύγει τη χρεοκοπία. Οικονομικοί αναλυτές υπολόγιζαν ότι οι ισπανικές τράπεζες θα χρειάζονταν κεφάλαια ύψους 150-200 δισ. € για να μην καταρρεύσουν. Το επιτόκιο δανεισμού της Ισπανικής κυβέρνησης είχε ανέλθει στο 6,5%.

Η πολιτική κρίση στην Ολλανδία τον Απρίλιο (2012) ξάφνιασε του πάντες. Το έλλειμμα της Ολλανδικής κυβέρνησης του 2011 (περίπου 4,5%) έφερε πολιτικές διαμάχες για τον τρόπο αντιμετώπισής του. Η Ολλανδία ήταν από τις χώρες που υποστήριζαν, όπως και η Γερμανία, ότι τα μέτρα λιτότητας αποτελούν τη λύση για τη διόρθωση των ελλειμματικών προϋπολογισμών. Ο κυβερνητικός συνασπισμός, παρατηρώντας ότι τα μέτρα αυτά βύθιζαν

σε ύφεση τις χώρες της Περιφέρειας που τα εφαρμόζαν, διαφωνούσε ως προς τη χρησιμότητα ή μη της εφαρμογής τους στην Ολλανδική οικονομία.

Οι τράπεζες της Κύπρου έχοντας στα χαρτοφυλάκιά τους μεγάλο αριθμό ελληνικών ομολόγων, επηρεάζονταν από την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους σε τέτοιο βαθμό που πλέον ο κίνδυνος κατάρρευσης ήταν ορατός και η επέμβαση της Κυπριακής κυβέρνησης αναγκαία³⁰.

Στο σύνολό της η Ευρωπαϊκή οικονομία βρισκόταν αντιμέτωπη με μηδενικούς ρυθμούς ανάπτυξης, με πτωτικούς ρυθμούς επενδύσεων, με υψηλή ανεργία (την υψηλότερη από τότε που θεσμοθετήθηκε το κοινό νόμισμα), με την έλλειψη εμπιστοσύνης των αγορών και με μεγάλη πτώση της ισοτιμίας του ευρώ σε σχέση με το δολάριο.

Οι συντηρητικές κυβερνήσεις που βρίσκονταν στην εξουσία στα σημαντικότερα κ-μ της ευρωζώνης επέμεναν ότι η εσωτερική υποτίμηση αποτελούσε το κατάλληλο εργαλείο για τη δραστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, το οποίο συνδυαζόμενο με δομικές απορρυθμίσεις των εσωτερικών (κλαδικών) αγορών θα επέφερε την επιθυμητή μείωση των κρατικών δαπανών και μια πιο ισορροπημένη ενιαία αγορά σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Αντίθετα, τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα υποστήριζαν ότι οι δημοσιονομικοί περιορισμοί και η δραστική μείωση των κρατικών δαπανών δεν βελτιώνουν την κατάσταση των Οικονομιών που βρίσκονται σε ύφεση: τα μέτρα λιτότητας δημιουργούν μεγαλύτερη ύφεση και συνακόλουθα αυστηρότερη λιτότητα.

Στην Ελλάδα το πολιτικό διακύβευμα ήταν οι εκλογές της 6^{ης} Μαΐου...

Η διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2012

Στις εκλογές της 6^{ης} Μαΐου 2012 το εκλογικό σώμα τιμώρησε τα δύο κόμματα που συμμετείχαν στην κυβέρνηση Παπαδήμου. Η Ν.Δ. έλαβε 18,93% και το ΠΑΣΟΚ 13,22%. Το ΠΑΣΟΚ κατέρρευσε, καθώς έχασε περίπου 30% της εκλογικής του επιρροής³¹ σε σχέση με τις εκλογές του 2009.

Τα κόμματα και οι πολιτικοί σχηματισμοί που τάσσονταν κατά του Μνημονίου αύξησαν θεαματικά την εκλογική τους δύναμη. Ο ΣΥΡΙΖΑ έλαβε 16,75%, οι Ανεξάρτητοι Έλληνες 10,58% και το ΚΚΕ 6,87%. Η ΔΗΜΑΡ που υποστήριζε την παραμονή της χώρας στην ΟΝΕ και την επαναδιαπραγμάτευση των όρων του 2^{ου} Μνημονίου, έλαβε 6,09%.

Το ακροδεξιό κίνημα Χρυσή Αυγή έλαβε 6,88%.

Τα αποτελέσματα έδειχναν ότι το εκλογικό σώμα ήθελε να τιμωρήσει τα δύο κόμματα που διαχειρίστηκαν την εξουσία από την Μεταπολίτευση και εντεύθεν. Η διαμαρτυρία και ο θύμος δεν στρέφονταν αποκλειστικά κατά του Μνημονίου, αλλά, μάλλον, κατά εκείνων που θεωρούνταν υπεύθυνοι για τη μείωση των εισοδημάτων, την αύξηση της ανεργίας και την απώλεια της ελπίδας για το μέλλον.

Ο λαός, εξέφρασε παράδοξες και αντιφατικές προτιμήσεις: Επιθυμούσε την παραμονή της χώρας στην ΟΝΕ, τη συνέχιση της οικονομικής στήριξης από τα κ-μ της Ευρωζώνης και

³⁰ Η Κυπριακή κυβέρνηση στα τέλη Ιουνίου ζήτησε εκτάκτως χρηματοδότηση για τη διάσωση του τραπεζικού της συστήματος.

³¹ Στις προηγούμενες εκλογές (2009) είχε λάβει περίπου 43%

ταυτόχρονα την κατάργηση του Μνημονίου και των μεταρρυθμίσεων που αυτό έθετε ως όρο για τη συνέχιση της οικονομικής βοήθειας.

Η ψήφος προς τη Χρυσή Αυγή ερμηνεύτηκε ως συνολική απόρριψη του κατεστημένου, που όλα τα κόμματα του συνταγματικού τόξου έχουν συνδιαμορφώσει διαχρονικά.

Το αποτέλεσμα δεν έδειχνε ότι το εκλογικό σώμα ήθελε να δώσει το μήνυμα του εκμοντερνισμού της Ελληνικής κοινωνίας, της αλλαγής του υφιστάμενου προσοδοθηρικού συστήματος, του συστήματος της πατρωνίας, των ασαφών κανόνων με τις πολλές εξαιρέσεις και την προνομιακή μεταχείριση μικρών ή μαζικότερων ομάδων συμφερόντων. Έδειξε με την ψήφο του να υπερασπίζεται όλες εκείνες τις πρακτικές και τις νοοτροπίες που οδήγησαν τη χώρα σε κρίση. Η επιστροφή στο «ευλογημένο παρελθόν», στην εθνική απομόνωση (ως μια μορφή «ανεξαρτησίας»), ακόμα και στη δραχμή, ήταν υπόρρητα αιτήματα αυξημένης κοινωνικής αποδοχής.

Το εκλογικό σώμα δεν ζήτησε και γι' αυτό δεν έλαβε πειστικές απαντήσεις από τα πολιτικά κόμματα για το πώς πρέπει ως κοινωνία να αντιμετωπίσουμε τις αιτίες της κρίσης: τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, τη φθίνουσα παραγωγικότητα, τις καθυστερήσεις ή τις αστοχίες στην απορρόφηση και στην αποδοτικότερη εκμετάλλευση των οικονομικών πόρων από τα ευρωπαϊκά ταμεία, την αναποτελεσματική δημόσια διοίκηση, τις πελατειακές εξαρτήσεις των πολιτικών κομμάτων κ.ο.κ.

Βέβαια, ακόμα και στα ερωτήματα: «αν όχι Μνημόνιο τότε τι;», ή «με δεδομένο τον αποκλεισμό από τις αγορές³², είναι εφικτή η χρηματοδότηση της Ελλάδας από της ΕΕ άνευ όρων και προϋποθέσεων;», οι απαντήσεις που δίνονταν ήταν αόριστες, αντιφατικές, ανακόλουθες και κάποιες από αυτές στερούντο κάθε λογικής ή δεν σχετίζονταν με την πραγματικότητα.

Ο σχηματισμός κυβέρνησης συνεργασίας δεν φάνταζε εφικτός.

Η ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ συγκέντρωναν 149 έδρες στο κοινοβούλιο³³, ο ΣΥΡΙΖΑ είχε 52, οι Ανεξάρτητοι Έλληνες 33, το ΚΚΕ 26 και η ΔΗΜΑΡ 19. Η Χρυσή Αυγή είχε 21 έδρες, αλλά κανένα κόμμα του συνταγματικού τόξου δεν επιθυμούσε σχετική συνεργασία.

Ο σχηματισμός κυβέρνησης «τεχνοκρατών» (όπως ήδη συνέβαινε εκείνη την περίοδο στην Ιταλία με την κυβέρνηση *Monti*) με τη στήριξη περισσότερων κομμάτων αφενός ήταν ανέφικτος, καθώς δεν υπήρχε σημείο τομής στον κρατούντα διαχωρισμό μεταξύ «Μνημονιακών» και «Αντι-Μνημονιακών» πολιτικών δυνάμεων, και αφετέρου μια τέτοια επιλογή, ακόμα κι αν βρισκόταν σημείο τομής, θα σήμαινε το «τέλος της πολιτικής», κατά την άποψη των πολιτικών κομμάτων.

Κατόπιν αυτών, σχηματίστηκε προσωρινή κυβέρνηση με μόνη αρμοδιότητα τη διενέργεια νέων εθνικών εκλογών στις 17 Ιουνίου 2012.

Η πολιτική αστάθεια στην Ελλάδα σε συνδυασμό με την (ηθικώς επιβαλλόμενη) αδράνεια των υπηρεσιακών κυβερνήσεων πριν και μετά την διπλή εκλογική αναμέτρηση, επέτειναν

³² Τον Μάιο του 2012 το επιτόκιο δανεισμού για την Ελλάδα ήταν 30,8% !!!

³³ Η ΝΔ είχε 108 έδρες και το ΠΑΣΟΚ 41 έδρες.

την οικονομική αβεβαιότητα στο εσωτερικό³⁴, και στο επίπεδο της ΕΕ ήδη αναπτύσσονταν σενάρια για τις ενδεχόμενες οικονομικές επιπτώσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο από μια πιθανή έξοδο της χώρας από το ευρώ.

Την κρίσιμη αυτή περίοδο (μεταξύ των δύο εκλογικών αναμετρήσεων) η Ιταλία και η Γαλλία (με τον νεοεκλεγέντα σοσιαλδημοκράτη Πρόεδρο *F. Hollande*) ζητούσαν από τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς να εξεταστεί το ενδεχόμενο να δοθεί μεγαλύτερη ευελιξία στην Ελλάδα για την επίτευξη των συμφωνημένων στόχων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρούσε ότι μια υπαναχώρηση στους στόχους ή στα χρονοδιαγράμματα επίτευξής τους, θα επέτεινε τον κίνδυνο δημοσιονομικής απειθαρχίας και άλλων κ-μ της Ευρωζώνης.

Σε αυτό το πλαίσιο, στο *Eurogroup* της 9^{ης} Ιουνίου (2012) αποφασίστηκε η χρηματοδότηση της Ισπανικής κυβέρνησης για την ανακεφαλαιοποίηση των Ισπανικών τραπεζών από το EFSF και τον ESM, ύψους 100 δισ. €, με την υποχρέωση υπογραφής σχετικού Μνημονίου από το Ισπανικό κράτος. Ενώ, λίγες ημέρες αργότερα, στις 25 Ιουνίου η Κυπριακή Δημοκρατία³⁵ υπέβαλε επίσημο αίτημα οικονομικής στήριξης στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.

Ο [ευρωσκεπτικισμός](#) στην ελληνική κοινή γνώμη κλιμακώνονταν. Οι Έλληνες εμφανίζονταν ως τα θύματα μιας δογματικής και αναίτιας ευρωπαϊκής πολιτικής. Έχαναν την πίστη τους στην ΕΕ, που πλέον δεν την έβλεπαν ως τον θεματοφύλακα της προόδου, αλλά ως μια ολοκληρωτική υπερεθνική οντότητα που υπεραμυνόταν της παγκοσμιοποίησης και των αρχών της.

Στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη επικρατούσε η εντύπωση της Ελλάδας ως μιας χώρας με έλλειμμα ηγεσίας και καθοδήγησης, ένα κράτος «μπελάς» που απειλούσε τη σταθερότητα της ΕΕ.

Στο εσωτερικό προεκλογικό πολιτικό σκηνικό, τα κόμματα δεν ευνοούσαν την ανάπτυξη ενός ειλικρινούς και ουσιαστικού διαλόγου. Καθένα εμφανίζονταν ως η κυρίαρχη πολιτική δύναμη που θα διασφάλιζε αμέσως μετά τις εκλογές το μέλλον της χώρας. Παρουσιάζονταν ως σαν να ήταν σε θέση να καθορίσουν όρους και να επιβάλουν πολιτικές σε όλη την υπόλοιπη Ευρώπη. Έντονες κομματικές αντιπαραθέσεις, απλοϊκή επιχειρηματολογία, συνθηματολογία κενού περιεχομένου και ανεδραφικές πολιτικές διαβεβαιώσεις. Εμφάνιζαν τους ευρωπαϊκούς εταίρους και την ΕΕ είτε ως τους κακούς δαίμονες της χώρας, είτε ως αυτάρεσκες καιροσκοπικές οντότητες που με της πολιτικές που επέβαλαν έβλαπταν το εθνικό συμφέρον.

Η επικρατούσα δικομματική αντιπαραθέση, μεταξύ Ν.Δ. και ΣΥΡΙΖΑ, απλουστεύτηκε στο δίπολο: Η ψήφος στη Ν.Δ. είναι ψήφος για την παραμονή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη Vs η ψήφος στο ΣΥΡΙΖΑ είναι ψήφος κατά του Μνημονίου και όλων εκείνων των επαχθών μέτρων που αυτό επέβαλε στην Ελληνική κοινωνία.

Στην εκλογική αναμέτρηση της 17^{ης} Ιουνίου 2012 επικράτησε η Ν.Δ. Αμέσως, σχηματίστηκε κυβέρνηση συνεργασίας με Πρωθυπουργό τον *Αντώνη Σαμαρά* (ΝΔ) και τη συνεργασία του

³⁴ Υπολογίστηκε ότι μετά τις 6 Μαΐου και μέχρι το σχηματισμό της νέας κυβέρνησης μετά τις 17 Ιουνίου, οι καταθέτες απέσυραν αποταμιεύσεις ύψους 3 δισ. € από τις ελληνικές τράπεζες.

³⁵ Η Κύπρος ήταν το πέμπτο κράτος, μετά την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Πορτογαλία και την Ισπανία, που αιτήθηκε εξωτερικής βοήθειας.

ΠΑΣΟΚ και της ΔΗΜΑΡ. Η τρικομματική κυβέρνηση κατέληξε σε μια ασαφή και γενικόλογη προγραμματική συμφωνία: Την εφαρμογή μιας συνολικής στρατηγικής για την πάταξη της γραφειοκρατίας και της φοροδιαφυγής, τον ανασχεδιασμό της δημόσιας διοίκησης και τη διαμόρφωση ενός εθνικού σχεδίου για αναδόμηση της χώρας στο πλαίσιο ενός νέου μοντέλου που θα ευνοεί την ανάπτυξη και την παραγωγικότητα. Το πρόγραμμα δεν έθετε προτεραιότητες, δεν καθόριζε ορόσημα δράσεων και προθεσμίες (dead-lines) και δεν περιελάμβανε συγκεκριμένες ενέργειες που εξυπηρετούν την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν.

Αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Πρωθυπουργός με γράμμα του προς τους Ευρωπαίους εταίρους ζήτησε την αναθεώρηση του Προγράμματος προκειμένου η Ελλάδα να αντιμετωπίσει την άνευ προηγουμένου μεγέθυνση της ανεργίας και της ύφεσης που έπληττε για πέμπτη συνεχόμενη χρονιά την Ελληνική οικονομία. Στο Eurogroup της 21^{ης} Ιουνίου στο Λουξεμβούργο, ο Πρόεδρος *Jean-Claude Juncker* ανακοίνωσε ότι μια ουσιαστική αναθεώρηση του Προγράμματος δεν είναι πιθανή. Επειδή, όμως, το πρόγραμμα χρηματοδότησης της Ελλάδας φαινόταν για άλλη μια φορά να μην είναι αρκετό για την κάλυψη των αναγκών της χώρας, θα έπρεπε να επανεξεταστεί ο τρόπος κάλυψης του νέου κενού και επίτευξης των στόχων που έχουν ήδη τεθεί. Ταυτόχρονα αποφασίστηκε η άμεση εκταμίευση 1 δισ. € προς την Ελλάδα (από προηγούμενη δόση που δεν είχε εκταμιευθεί λόγω των εκλογών και της μη αξιολόγησης από την Τρόικα), χωρίς την τήρηση της προβλεπόμενης διαδικασίας αξιολόγησης πριν την αποδέσμευσή της.

Ήταν λοιπόν σαφές και στη νέα Ελληνική κυβέρνηση ότι η διαπραγμάτευση μεταξύ δύο μερών δεν μπορεί να είναι ισότιμη όταν το ένα μέρος μονίμως ζητά όλο και ευνοϊκότερες παρεκκλίσεις από προηγούμενες συμφωνίες, χωρίς να έχει αποδείξει ότι τουλάχιστον κατέβαλε προσπάθειες για να φανεί συνεπής με τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει με τις συμφωνίες αυτές.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το αίτημα της Ελλάδας για διετή επέκταση των στόχων περιορισμού του ελλείμματος απαιτούσε μια πρόσθετη χρηματοδότηση ύψους 20-40 δισ. €. Για να πειστεί το άλλο μέρος της διαπραγμάτευσης να συναινέσει στο αίτημα, θα έπρεπε η Ελλάδα να παρουσιάσει το δυνητικό όφελος και των δύο πλευρών από μια τέτοια συμφωνία. Με δεδομένη τη ριζική αντίθεση των εταίρων στην παροχή πρόσθετης χρηματοδότησης, αλλά και την αδυναμία της Ελλάδας να παρουσιάσει πειστικές εξηγήσεις για τους λόγους που δεν της επέτρεπαν να επιτύχει το στόχο της μείωσης του δημοσιονομικού ελλείμματος, η αναγκαιότητα της αποδοχής του αιτήματος της Ελλάδας δεν ήταν προφανής για τους εταίρους.

Κατά τους Ευρωπαίους εταίρους η Αθήνα δεν κατέβαλε σοβαρές προσπάθειες αντιμετώπισης των χρόνιων παθογενειών της και το πιθανότερο επακόλουθο αυτής της αδράνειας θα ήταν η αδυναμία της να αποπληρώσει τα δάνεια που μέχρι τότε είχε λάβει. Αν έτσι είχαν τα πράγματα, τότε για ποιο λόγο οι εταίροι θα έπρεπε να συνεχίσουν να προσφέρουν (επιπρόσθετη) χρηματοδοτική στήριξη; Ο μόνος λόγος να το κάνουν θα ήταν αν διαπίστωναν κάποια πρόοδο στην κατεύθυνση του περιορισμού του κράτους (κατάργηση δημόσιων οργανισμών που δεν είχαν αντικείμενο), της εφαρμογής του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων ή της οργανωμένης μεταρρύθμισης των κανόνων λειτουργίας των υπερ-προστατευόμενων εγχώριων (κλαδικών) αγορών.

Επιπλέον, με δεδομένο ότι η όποια πρόσθετη χρηματοδότηση της Ελλάδας θα έπρεπε να εγκριθεί από τα εθνικά κοινοβούλια των άλλων κ-μ της Ευρωζώνης, αλλά και την εικόνα που είχε σχηματίσει η κοινή γνώμη των άλλων κ-μ για την Ελλάδα, ήταν αμφίβολη η επιτυχής κοινοβουλευτική έκβαση σχετικών προτάσεων από τα αντιπροσωπευτικά σώματα των εταίρων.

Κατόπιν αυτών ο Πρωθυπουργός, μετά το *European summit* της 29^{ης} Ιουνίου 2012, εξήγγειλε την πρόθεσή του να προχωρήσει άμεσα στην περικοπή δημοσίων δαπανών ύψους 11,5 δισ. € προκειμένου να επιτύχει τους στόχους περιορισμού του ελλείμματος έως το 2013. Οι αρχηγοί των κομμάτων της συμπολίτευσης (*Ευάγγελος Βενιζέλος* και *Φώτης Κουβέλης*) αρχικά υποστήριξαν ότι ο Πρωθυπουργός θα έπρεπε να επιμείνει στο αρχικό αίτημα της χώρας για παράταση του χρόνου επίτευξης των δημοσιονομικών στόχων, καθώς η άμεση περικοπή των δημοσιονομικών δαπανών αυτού του ύψους θα επιδείνωνε την ύφεση στην Ελληνική οικονομία, αλλά κατόπιν δήλωσαν ότι θα στηρίξουν την απόφαση του Πρωθυπουργού καθώς δεν είχαν εναλλακτική επιλογή.

Διάσταση απόψεων μεταξύ των πιστωτών.

Τον Οκτώβριο του 2012 οι εκτιμήσεις για την πορεία βελτίωσης της Ελληνικής οικονομίας δεν ήταν θετικές. Η ύφεση εντεινόταν, η ανεργία είχε φτάσει στο 25% και έδειχνε τάσεις περαιτέρω κλιμάκωσης. Η επιχειρηματική δραστηριότητα και η κατανάλωση είχαν περιοριστεί περισσότερο από τις προβλέψεις ενώ τα έσοδα από φόρους υστερούσαν των αναμενομένων.

Το Φθινόπωρο του 2012 το ενδεχόμενο ενός Grexit ήταν ακόμα στο τραπέζι. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο, κατά μια άποψη, θα είχε αλυσιδωτές συνέπειες στις χώρες της ζώνης του ευρώ. Κατά μια άλλη άποψη, η Ευρώπη έπρεπε να στρέψει την προσοχή της στα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετώπιζαν η Ισπανία και η Ιταλία (σοβαρότερα, λόγω του μεγέθους των Οικονομιών τους). Η αδράνεια στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των χωρών αυτών θα επέφερε πραγματικά προβλήματα στην Ευρωζώνη.

Οι εξαγωγές της Ελλάδας αντιστοιχούσαν μόλις στο 0,18% των συνολικών εξαγωγών των κ-μ της Ευρωζώνης, ενώ, πλέον, ο ευρωπαϊκός χρηματοπιστωτικός τομέας δεν κινδύνευε να υποστεί κάποιο πλήγμα, καθώς το μεγαλύτερο χρέος της Ελλάδας είχε αναληφθεί από τα άλλα κ-μ της Ζώνης. Η επικρατούσα άποψη υποστήριζε ότι εφόσον η Ελλάδα δεν θέλει να παραμείνει στο ευρώ, τότε ενδεχομένως μια πιθανή αποχώρηση θα απάλλαζε την ΟΝΕ από ένα απειθαρχο κράτος και θα επέτρεπε στα άλλα κ-μ να ασχοληθούν με τη διόρθωση των δυσλειτουργιών της Ζώνης. Μια άπαξ οικονομική βοήθεια προς την Ελλάδα για να πορευτεί με το δικός της νόμισμα, θα ήταν η ύστατη απόδειξη της αλληλεγγύης της Ευρωζώνης προς την Ελλάδα.

Τον Οκτώβριο, με το δεδομένο κλίμα όπως είχε διαμορφωθεί, σε μια από τις τακτικές αξιολογήσεις της Τρόικα για την αποδέσμευση άλλης μιας δόσης για την Ελλάδα σύμφωνα με το πρόγραμμα χρηματοδότησης, ανέκυψε διαφωνία μεταξύ του ΔΝΤ και της ΕΕ ως προς τη βιωσιμότητα του Ελληνικού χρέους.

Το ΔΝΤ υποστήριζε ότι τα μακροοικονομικά δεδομένα της χώρας έδειχναν ότι το χρέος – παρά την πρόσφατη αναδιάρθρωση – δεν ήταν και πάλι βιώσιμο και ζητούσε από τους άλλους δύο θεσμούς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ΕΚΤ) να εισηγηθούν την περαιτέρω αναδιάρθρωση του χρέους και μια μεγαλύτερη ευελιξία στην εκπλήρωση των

υποχρεώσεων της χώρας προκειμένου να περιοριστεί η ύφεση με την οποία ήταν αντιμέτωπη. Το ΔΝΤ επανέλαβε ότι πολλά από τα κράτη που συμμετείχαν στη διοίκηση του Ταμείου (κυρίως Ασιατικές χώρες και χώρες της Λατινικής Αμερικής) δεν θα ψήφιζαν υπέρ της συνέχισης της βοήθειας προς την Ελλάδα, εφόσον δεν λαμβάνονταν μέτρα ώστε το χρέος της να καταστεί βιώσιμο.

Οι Ευρωπαϊκοί θεσμοί και η Γερμανία (ενόψει τον Γερμανικών εκλογών τον Σεπτέμβριο 2013 και της αρνητικής στάσης του Γερμανικού εκλογικού σώματος στην περαιτέρω οικονομική στήριξη της Ελλάδας), δεν δέχονταν την ανάλυση του ΔΝΤ ή/και δεν ήταν πρόθυμοι να δρομολογήσουν νέες διαδικασίες επίλυσης του νέου προβλήματος βιωσιμότητας του Ελληνικού χρέους.

Η Γαλλία μαζί με μια ομάδα άλλων χωρών της Ευρωζώνης ζήτησαν να εκταμιευθούν οι εκκρεμείς δόσεις προς την Ελλάδα (περίπου 44 δισ. € μέχρι το τέλος του έτους) ώστε να σταθεροποιηθεί η οικονομική και πολιτική κατάσταση της χώρας. Μια προσωρινή βοήθεια θα μπορούσε να είναι η περαιτέρω οριακή μείωση του επιτοκίου στα υφιστάμενα δάνεια και η αγορά Ελληνικών ομολόγων από τη δευτερογενή αγορά ώστε να αμβλυνθεί η διαφωνία με το ΔΝΤ.

Την ίδια περίοδο η ελληνική κυβέρνηση εμφανιζόταν ιδιαίτερα ασταθής. Η ψήφιση στο Κοινοβούλιο των νόμων που σχετίζονταν με τον περιορισμό των κρατικών δαπανών αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση για την τρικομματική κυβέρνηση. Στις 7 Νοεμβρίου (2012), εν μέσω έντονων κοινωνικών αναταραχών και διαδηλώσεων, υπερψηφίστηκε μια σχετική δέσμη μέτρων με οριακή πλειοψηφία 153 ψήφων.

Στο *Eurogroup* της 27^{ης} Νοεμβρίου 2012, μετά από μαραθώνιες διαπραγματεύσεις μεταξύ του ΔΝΤ και της Γερμανίας, συμφωνήθηκαν για την Ελλάδα τα εξής:

- Το *Eurogroup* να δώσει «πολιτική έγκριση» για την εκταμίευση των εκκρεμών δόσεων προς την Ελλάδα, ύψους **43,7 δισ. €**. Από αυτά τα 34,4 δισ. € θα δίνονταν τον Δεκέμβριο (2012) και τα υπόλοιπα σε τρεις ισόποσες δόσεις εντός του πρώτου τετραμήνου του 2013. Οι ισόποσες δόσεις θα καταβάλλονταν αν και εφόσον διαπιστωνόταν πρόοδος στην εφαρμογή του Μνημονίου.
- Το *Eurogroup* προχώρησε στην παράταση κατά δύο έτη (από το 2014 που είχε συμφωνηθεί, στο 2016) του προβλεπόμενου χρόνου περιορισμού του δημοσιονομικού ελλείμματος στο 3%. Όμως, παρέμενε ο στόχος της μείωσης των δαπανών κατά 13,5 δισ. € για το 2013-2014 και επιπλέον αποφασίστηκε πρόσθετη μείωση κατά 4 δισ. € για το 2015-2016.
- Για τη βιωσιμότητα του χρέους ζητήθηκε από την Ελλάδα να εξετάσει το ενδεχόμενο εξαγοράς (στη δευτερογενή αγορά) ενός μέρους των νέων («κουρεμένων») Ελληνικών ομολόγων, τα οποία είχαν απολέσει το μεγαλύτερο μέρος της νέας αξίας τους (η τιμή τους στην αγορά ήταν περίπου στο 15%-30% της ονομαστικής τους αξίας). Τα κεφάλαια για μια τέτοια κίνηση θα έπρεπε να αναζητηθούν από τα διαθέσιμα για την Ελλάδα κεφάλαια του EFSF, ενώ το προβλεπόμενο όφελος σε όρους απομείωσης του χρέους εκτιμήθηκε στα 10 δισ. € για την Ελλάδα.
- Επιπλέον αποφασίστηκε η επιπρόσθετη μείωση των επιτοκίων δανεισμού των δανείων που είχε πάρει η Ελλάδα από τα άλλα κ-μ από το πρώτο πρόγραμμα (1^ο

Μνημόνιο), η επέκταση της ωρίμανσης όλων των δανείων της χώρας κατά 15 έτη και η αναστολή της πληρωμής των τόκων για 10 έτη.

Αυτή η νέα διευθέτηση, που ήταν προϊόν έντονων διαβουλεύσεων μεταξύ του ΔΝΤ και της Γερμανίας, εκτιμήθηκε ότι θα μείωνε το Ελληνικό χρέος κατά 40 δισ. € και έτσι το συνολικό χρέος της χώρας θα ανέρχονταν στο 124% του ΑΕΠ το 2020. Αυτή η προοπτική θεωρήθηκε αποδεκτή από το ΔΝΤ ώστε να συνεχίσει να συμμετέχει στο πρόγραμμα διάσωσης της χώρας.

Η νέα τροποποίηση του τεχνικού σκέλους των συμφωνηθέντων, αλλά κυρίως η πολιτική αποδέσμευση των εκκρεμών δόσεων έδωσαν ανάσες στην ελληνική οικονομία και προστάτευσαν τη χώρα από την ολοκληρωτική κατάρρευση.

Η Ελλάδα προχώρησε άμεσα στην εξαγορά των ομολόγων, όπως προέβλεπε η απόφαση της 27^{ης} Νοεμβρίου. Έτσι, αγοράστηκαν ομόλογα ονομαστικής αξίας 32 δισ. € έναντι, περίπου, 11 δισ. €. Αυτή η εξαγορά μείωσε άμεσα το δημόσιο χρέος κατά το ποσό της διαφοράς της ονομαστικής αξίας αυτών των ομολόγων και της τιμής εξαγοράς τους. Αν υπήρχαν περισσότερα διαθέσιμα κεφάλαια από την Ελληνική πλευρά, είναι σαφές ότι αυτή θα ήταν μια πραγματική ευκαιρία για περαιτέρω απομείωση του χρέους.

Το πρώτο τετράμηνο του 2013 η τρικομματική κυβέρνηση λειτούργησε χωρίς έντονες εσωτερικές τριβές (παρότι υπήρχαν διαφωνίες ως προς τον περιορισμό του δημόσιου τομέα και του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων), αλλά η πρόοδος των μεταρρυθμίσεων ήταν περιορισμένη.

Μεταξύ των μέτρων του Μνημονίου, το οποίο όφειλε να εφαρμόσει η Ελληνική κυβέρνηση για τη συνέχιση του χρηματοδοτικού Προγράμματος, ήταν και αυτό της απόλυσης δημοσίων υπαλλήλων. Η αδυναμία του κράτους να προσδιορίσει Φορείς και Υπηρεσίες χωρίς ουσιαστικές αρμοδιότητες και να προβεί στην κατάργησή τους και συνακόλουθα στην κατάργηση των οργανικών θέσεων του προσωπικού που τα στελέχωνε, καθώς, επίσης, και ποικίλες συνδικαλιστικές και πολιτικές επιρροές, έθεταν εμπόδια και ανέβαλαν τις σχετικές ενέργειες.

Η ΔΗΜΑΡ αποχώρησε από την κυβέρνηση στις 20 Ιουνίου 2013, όταν ο Πρωθυπουργός (Αντώνης Σαμαράς) έκλεισε την ΕΡΤ (τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές συχνότητες) και απέλυσε το σύνολο των εργαζομένων, με το αιτιολογικό ότι το κλείσιμο δεν είναι οριστικό αλλά γίνεται για σκοπούς αναδιοργάνωσης.

Στις 25 Ιουνίου σχηματίστηκε η κυβέρνηση συνεργασίας Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ με Πρωθυπουργό τον Αντώνη Σαμαρά και αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και Υπουργό Εξωτερικών τον Ευάγγελο Βενιζέλο. Υπουργός Οικονομικών ορκίστηκε ο Γιάννης Στουρνάρας.

Τον Ιούνιο του 2013 το ΔΝΤ δημοσίευσε μια έκθεση αξιολόγησης των αποτελεσμάτων που επέφερε στην Ελληνική οικονομία το πρώτο Πρόγραμμα χρηματοδότησης του 2010. Σύμφωνα με την έκθεση, η Ελλάδα παρέμεινε στη ευρωζώνη εξαιτίας της δημοσιονομικής σταθεροποίησης που πέτυχε η χώρα λόγω του Προγράμματος. Η ύφεση που αντιμετώπιζε η οικονομία ήταν βαθιά και η ανεργία πολύ υψηλή. Το Πρόγραμμα δεν κατάφερε να αντιστρέψει την ύφεση και δεν ήταν αρκετό για να επαναφέρει τη χώρα στις αγορές, όπως

είχε σχεδιαστεί. Βασικοί παράγοντες αυτής της αστοχίας ήταν η ατελής εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων από τις Ελληνικές Αρχές, οι δυσμενείς πολιτικές εξελίξεις και ο ασυνεπής πολιτικός προσανατολισμός των ευρωπαϊών ηγετών.

Στα σφάλματα των εκτιμήσεων του Προγράμματος, το Ταμείο ανέφερε ότι συγκαταλέγεται ο λεγόμενος «πολλαπλασιαστής». Η υπόθεση που έγινε για την Ελληνική οικονομία ήταν ότι μια μείωση των κρατικών δαπανών κατά 1% επιφέρει μείωση του ρυθμού ανάπτυξης κατά 0,5% (ή, αντίστοιχα, όταν μια χώρα βρίσκεται ήδη σε ύφεση, επιτείνει την ύφεση κατά 0,5%). Όμως, η Ελληνική οικονομία ήταν περισσότερο κλειστή απ' ό,τι εκτιμήθηκε. Σε μεταγενέστερες εκτιμήσεις ο εν λόγω πολλαπλασιαστής λαμβάνει διπλάσιο μέγεθος. Ο κοινωνικός και πολιτικός αναβρασμός στο εσωτερικό και οι συζητήσεις για το ενδεχόμενο εξόδου της χώρας από το ευρώ, συνέβαλαν στο να εμφανιστεί ο αρχικός πολλαπλασιαστής ως αρκετά υποεκτιμημένος.

Ο προσδιορισμός των μη οικονομικών αιτιών της κρίσης

Υπήρχε πληθώρα αντικρουόμενων απόψεων εντός της Ελληνικής κοινωνίας αναφορικά με τα αίτια και τους υπαίτιους της κρίσης.

Ευρύτατη απήχηση είχε η άποψη ότι οι αιτίες της κρίσης ήταν εξωγενείς: Η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Οικονομική και Νομισματική Ένωση, τα Γερμανικά εθνικά συμφέροντα, οι ξένοι και οι ντόπιοι κεφαλαιοκράτες κ.ο.κ. Αυτό, λοιπόν, που έπρεπε η Ελλάδα να κάνει είναι να επιδείξει τον δέοντα πατριωτισμό, να αρνηθεί μονομερώς την πληρωμή των υποχρεώσεων της στους ξένους δανειστές είτε για πάντα είτε να πάψει να τις καταβάλει μέχρι να ορθοποδήσει οικονομικά.

Οι βουλευτές, τα κόμματα και η διαφθορά που αυτά γενούν, ήταν μια άλλη δημοφιλής ερμηνεία των αιτιών της κρίσης. Μια μεγάλη μερίδα της Ελληνικής κοινωνίας πίστευε ότι το σύνολο των χρημάτων που αποτελούσε το χρέος (περισσότερα από 300 δισ. €) «είχε κατασπαραχτεί από τις πολιτικές ελίτ».

Η αναζήτηση της μιας πραγματικής βαθύτερης αιτίας αποτελεί μια απλοϊκή προσέγγιση και έναν κακό οδηγό αναζήτησης της αλήθειας. Οι πραγματικές αιτίες της κρίσης είναι σύνθετες και πολυάριθμες. Η διαφθορά και η διαπλοκή ενός μέρους του πολιτικού και του οικονομικού συστήματος, είναι ένας σημαντικός παράγοντας. Παρόμοια φαινόμενα υπάρχουν τόσο στην Ιταλία όσο και στη Γερμανία. Η αλόγιστες δαπάνες των κυβερνήσεων είναι ένας άλλος παράγοντας. Παρόμοια συμπεριφορά επιδεικνύουν οι τοπικές Διοικήσεις στην Ισπανία. Οι ακατάλληλες διοικητικές δομές και οι αναποτελεσματικές Δημόσιες Υπηρεσίες είναι κοινές και για άλλες χώρες όπως π.χ. η Πορτογαλία.

Η υστέρηση και η οπισθοδρόμηση σε πάρα πολλούς τομείς, οι ριζωμένες πρακτικές και οι απαρχαιωμένες αντιλήψεις, το ακατάλληλο θεσμικό πλαίσιο, η απουσία κοινωνικής συνοχής, ακόμα και ιστορικές αιτίες, όπως ο Εμφύλιος Πόλεμος και ο ρόλος της Στρατιωτικής Χούντας, σε συνδυασμό με τα σύγχρονα προβλήματα που ταλανίζουν και τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, στην Ελλάδα συμπλέκονται και τροφοδοτούμενο το ένα από το άλλο εντείνονται με τρόπο χασοκό δημιουργώντας ένα παθογόνο και νοσηρό κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πλέγμα.

Μετά την Ελληνική Επανάσταση στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, το Ελληνικό κράτος συστάθηκε από μια κεντρική κυβέρνηση σε μια περίοδο στην οποία δεν υφίστατο ολοκληρωμένη

(ομογενοποιημένη) Ελληνική κοινωνία. Υπήρχαν μικρές, απομονωμένες και διάσπαρτες τοπικές κοινότητες. Για περισσότερο από έναν αιώνα το κεντρικό κράτος ήταν το όργανο που συνέδεε και σχηματοποιούσε την κοινωνία και επιπλέον καθοδηγούσε την οικονομική και πολιτική ανάπτυξή της. Αυτή ήταν μια σημαίνουσα διαφορά σε σχέση με τις χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, όπου οι κοινωνίες είχαν τη δική τους δυναμική και η διαμεσολάβηση του κράτους δεν ήταν εξ' αρχής η αποφασιστική δύναμη σχηματοποίησης της κοινωνίας τους. Μοιραία ο «κρατισμός» αποτέλεσε τη συνέπεια αυτής της μορφής ανάπτυξης και έτσι συγκροτήθηκε ως κατισχύουσα ιδεολογική αντίληψη εντός της Ελληνικής κοινωνίας. Η αποπνικτική παρουσία του κράτους σε κάθε έκφανση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής μετά τον εμφύλιο πόλεμο, στα τέλη του 1940, διασφάλιζε το «νόμο και την τάξη». Ακόμα και τα εργατικά σωματεία έδιναν λόγο και ελέγχονταν από την κυβέρνηση. Η συντηρητική κυβέρνηση που διαδέχτηκε τη Δικτατορία των Συνταγματαρχών το 1974, εθνικοποίησε την δεύτερη μεγαλύτερη τράπεζα, την Εμπορική Τράπεζα, στην προσπάθειά της να διατηρήσει την μακροχρόνια παράδοση των Ελληνικών κυβερνήσεων να ελέγχουν τους «μοχλούς της οικονομίας». Είναι, λοιπόν, λανθάνουσα ιστορικά η αντίληψη ότι από το «σοσιαλιστικό» εγχείρημα του 1981 ξεκίνησε η καταχρηστική παρουσία του κράτους σε όλα τα πεδία της πολιτικής και οικονομικής ζωής.

Οι αιτίες της κρίσης στην Ελλάδα δεν είναι, λοιπόν, μόνο οικονομικές. Οι Ελληνικές ιδιαιτερότητες, όπως ο κυρίαρχος ρόλος του κράτους, η εκτεταμένη παρουσία των αυτοαπασχολούμενων και των πολύ μικρών επιχειρήσεων, ο συντεχνιακός προσανατολισμός της κοινωνικής δομής και το πελατειακό πολιτικό σύστημα, συμβάλουν στη δημιουργία συνθηκών που επιτείνουν τις οικονομικές αιτίες της κρίσης ή δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για την εμφάνισή τους.

Η αναγνώριση προνομίων σε ομάδες συμφερόντων, οι ad hoc ρυθμίσεις, η νομοθέτηση προνομιακών εξαιρέσεων από τις γενικές διατάξεις, η πολιτική διαμεσολάβηση για την πλήρωση θέσεων σε Δημόσιες επιχειρήσεις κ.α. αποτέλεσαν διαχρονικά εκφάνσεις μιας πελατειακά προσανατολισμένης κοινωνίας. Ακόμα και οι πολιτικές δυνάμεις που δεν άσκησαν κεντρικές εκτελεστικές αρμοδιότητες, συμμετέχοντας στο νομοθετικό έργο ή προβάλλοντας κοινωνικά αιτήματα, επέτεινα με τις πιέσεις και την ασκούμενη επιρροή (που με βάση την πολιτική τους δύναμη τους αναλογεί) στην κατίσχυση της πελατειακής αντίληψης στη λειτουργία του κράτους.

Η πελατειακή λογική στη λειτουργία του κράτους ήταν κοινή αντίληψη για τα Ευρωπαϊκά κράτη κατά τον 19^ο αιώνα, αλλά σταδιακά ξεπεράστηκε. Στην Ελλάδα η διατήρησή της μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ένας αναχρονισμός. Η κοινωνική συναίνεση σε διεκδικήσεις ευνοϊκών διευθετήσεων σε επιμέρους θέματα μιας συντεχνιακής ομάδας, αποσκοπούσε στη συναίνεση της ομάδας αυτής σε ανάλογα μελλοντικά αιτήματα των άλλων συντεχνιακών ομάδων. Αυτή η σιωπηρή κοινωνική συμφωνία έθετε το κράτος αντιμέτωπο ακόμα και με τα πλέον παράλογα αιτήματα που η κοινωνία ως σύνολο, πλέον, απαιτούσε. Η ικανοποίηση των αιτημάτων αυτών στρέβλωνε τη λειτουργία της οικονομίας ή αύξανε αναίτια τις δαπάνες του προϋπολογισμού επιβαρύνοντας, εν τέλει, μέσω της φορολογίας, την ίδια κοινωνία. Κι ο φαύλος κύκλος του πελατειακού συστήματος ανατροφοδοτούνταν με νέα αιτήματα για προνομιακές εξαιρέσεις ή νέες κρατικές «ελεημοσύνες».

Οι πολυάριθμες μικρές σε μέγεθος συντεχνίες, σε αντίθεση με τις λίγες αλλά πολυπληθείς στις ανεπτυγμένες οικονομίες της Δύσης, έχοντας διαφορετικά συμφέροντα

και στόχους διεκδικούσαν την προστασία των μελών τους από τον ανταγωνισμό, τους κινδύνους της αγοράς και αντιτάσσονταν σε προσπάθειες εκμοντερνισμού του τομέα της οικονομίας στον οποίο δραστηριοποιούνταν. Για το Ελληνικό κράτος η ικανοποίηση των αιτημάτων μια συντεχνίας δεν απαιτούσε κάποιο σοβαρό σχεδιασμό καθώς κάθε ειδικότερη στρέβλωση επηρέαζε ένα μικρό μέρος της οικονομίας. Όμως, η αποδοχή των αιτημάτων ενθάρρυνε και άλλες ομάδες να διεκδικήσουν προνόμια και τελικά η συνάθροιση όλων των μικρο-στρεβλώσεων δημιούργησε μια «κλειστή», αντιπαραγωγική και μη ανταγωνιστική οικονομία.

Κάθε προσπάθεια αλλαγής, συναντούσε έντονες αντιδράσεις, απεργίες και ακραίες διαμαρτυρίες. Οι πολιτικοί σχηματισμοί της εκάστοτε αντιπολίτευσης, στην προσπάθειά τους να βελτιώσουν την πολιτική τους δύναμη, χωρίς δεύτερη σκέψη υπεραμύνονταν των αιτημάτων των διαμαρτυρόμενων, ζητούσαν από την κυβέρνηση την ικανοποίησή τους και διακήρυτταν την άρση της «αδικίας» όταν θα αναλάμβαναν την εξουσία. Αυτή η συμπεριφορά αποτελούσε μια κανονικότητα, μια πάγια πολιτική ρουτίνα για όλους τους πολιτικούς σχηματισμούς, δεξιούς, κεντρώους και αριστερούς. Αυτή η συμπεριφορά, σε ατομικό επίπεδο, δημιουργούσε πολιτικές καριέρες. Καλός πολιτικός είναι αυτός που υπερασπίζεται και προωθεί εξυπηρετήσεις για τους «πελάτες» του ικανοποιώντας τις απαιτήσεις τους.

Το Ελληνικό ρυθμιστικό πλαίσιο είναι εξαιρετικά πολύπλοκο. Οι κανόνες (Νόμοι, Προεδρικά Διατάγματα, Υπουργικές Αποφάσεις) τείνουν να ρυθμίσουν τα πάντα με τέτοια λεπτομέρεια ώστε να αποκλείεται η κριτική σκέψη και ο λογικός συλλογισμός. Κανόνες παραπέμπουν σε άλλους κανόνες που για την ερμηνεία τους απαιτούνται νέες ρυθμίσεις. Τροπολογίες εντάσσονται σε άσχετους με το περιεχόμενό τους νόμους, και νέες τροπολογίες ή αντικαταστάσεις εδαφίων ενός νόμου αποδομούν τη φιλοσοφία του νόμου αυτού. Αυτός ο κανονιστικός λαβύρινθος πυροδοτεί πολλαπλές παθογένειες: Απαλλάσσει τους εφαρμοστές του από την ευθύνη των πράξεων και των παραλείψεών τους, επιτρέποντας ανεύθυνες και ασυνεπείς συμπεριφορές, ενώ αφήνει περιθώρια για να ακμάσουν ο χρηματισμός, η διαπλοκή και η διαφθορά. Δημιουργεί συναρμοδιότητες, που οδηγούν σε καθυστερήσεις ή απραξία και τελικά σε απουσία ελέγχου και λογοδοσίας.